

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η παρατήρηση ως παράγοντας ανάπτυξης
της εικαστικής δημιουργίας στην
προσχολική ηλικία».

Γιόρτζος Σ.

Γιόρτζος Σ.

Επόπτες καθηγητές: Κος . Α. Μαγουλιώτης.
Κα. Μ. Ζαφειροπούλου.

Φοιτήτρια: Παπανάγνου Ανθή.

(Α.Μ.0299052)

Εξάμηνο:8ο

ΒΟΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 1263/1

Ημερ. Εισ.: 12-02-2004

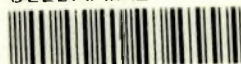
Δωρεά: _____

Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ ΠΠΕ

2003

ΠΑΠ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000070759

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 4
A' ΜΕΡΟΣ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ.....	σελ. 7
B. Η ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ:	
1. Γενικά	σελ. 8
1.α. Εικαστικές δημιουργίες και η αξία τους.....	σελ. 10
1.β. Τρόποι εμφάνισης της εικαστικής δημιουργίας.....	σελ. 12
1.γ. Εικαστικές δημιουργίες: τρόποι αξιοποίησης μέσα απ' την παιδαγωγική διαδικασία.....	σελ. 14
1.δ. Τα βήματα που ακολουθούνται για την επίτευξη της δημιουργίας	σελ. 19
2. Η εικαστική αγωγή στο χώρο του νηπιαγωγείου....	σελ. 21
3. Ο ρόλος του παιδαγωγού.....	σελ. 23

**Β΄ ΜΕΡΟΣ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ.....σελ.44**

1. Στόχος της έρευνας.....σελ. 45

2. Υποθέσεις.....σελ. 46

3. Περιγραφή- Ανάπτυξη δραστηριοτήτων.....σελ. 48

4. Τα αποτελέσματα της έρευνας.....σελ. 69

5. Τελικά συμπεράσματα.....σελ. 79

➤ Παράρτημα 1: Φωτογραφίες, από την εφαρμογή των δραστηριοτήτων.

➤ Παράρτημα 2: Τα σχέδια των παιδιών, από καθεμία δραστηριότητα.

Αφιερωμένη, στη μητέρα μου,
τον «ήλιο», που φωτίζει τη ζωή μου,
κάθε μέρα, και στα καλά
και στα λιγότερο καλά..
(Μαμά μου, σ' αγαπώ πολύ!).

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιλογή του θέματος της πτυχιακής μου εργασίας, ήταν ένα ζήτημα που με απασχόλησε αρκετά και με προβλημάτισε για αρκετό καιρό. Δεν είχα κατασταλάξει στο ακριβές θέμα που θα διαπραγματευόμουν και αυτό με άγχωνε, σε σημείο που να μην ξέρω αν θα έπρεπε τελικά να ασχοληθώ με πτυχιακή εργασία και πολύ περισσότερο να την φέρω εις πέρας.

Αυτό που ήθελα, και ήμουν σίγουρη γι' αυτό, ήταν πως ήθελα να ασχοληθώ με κάτι που θα είχε χρώμα και δημιουργία και κυρίως ζωντάνια. Και όλα αυτά δεν θα μπορούσα παρά να τα αναζητήσω και να τα βρω τελικά στον κόσμο της τέχνης και της εικαστικής δημιουργίας, που καλύτερος εκφραστής της είναι ο χώρος του νηπιαγωγείου. Η έρευνα γύρω απ' αυτό το θέμα μέσω της παρατήρησης, ήταν αυτό που με γοήτευε και με ώθησε στην τελική επιλογή του θέματος.

Σημαντική ώθηση σ' αυτή μου την επιλογή, έπαιξε ο κύριος Μαγουλιώτης. Με βοήθησε να κάνω όχι μόνο μια σωστή επιλογή αλλά και να καταπιαστώ με κάτι που πραγματικά με αντιπροσωπεύει και ταιριάζει στα ενδιαφέροντά μου. Εξάλειψε τις αναστολές και τις αρχικές επιφυλάξεις μου για το κατά πόσο θα μπορούσα να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις του θέματος.

Αν και μου άρεσε πολύ το συγκεκριμένο θέμα, ωστόσο το θεωρούσα δύσκολο και ότι δεν θα μπορέσω να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις του. Με πείσμα και υπομονή που μου μετέδωσαν οι επόπτες καθηγητές μου, βρήκα τη δύναμη να το τολμήσω.

Αυτό που ήθελα ήταν να πειραματιστώ στο χώρο του νηπιαγωγείου και να δω μέσα απ' την δημιουργία των μικρών καλλιτεχνών, πως θα έβρισκε εφαρμογή η έρευνά μου και αν τελικά θα επιβεβαιώνονταν οι υποθέσεις μου και όλα όσα είχα σκεφτεί. Και φυσικά αυτό να πραγματοποιηθεί μέσα από έναν ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο και για τα παιδιά αλλά και για εμένα την ίδια.

Η όλη εργασία μου, απαρτίζεται από δύο μέρη: Το θεωρητικό και το πρακτικό /ερευνητικό.

Στο **θεωρητικό μέρος**, ξεκινάω με γενικά στοιχεία γύρω από την τέχνη και την εικαστική δημιουργία, με τους τρόπους που αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν παιδαγωγικά, για τα βήματα που ακολουθούνται αλλά και τα αποτελέσματά της, για τους τρόπους που εμφανίζεται μέσα στον χώρο του νηπιαγωγείου αλλά και την αξία που έχουν αυτές καθώς και τις απόψεις παιδαγωγών γύρω από την εικαστική δημιουργία.

Στο **πρακτικό /ερευνητικό μέρος**, υπάρχει η έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε έναν παιδικό σταθμό του Βόλου (δύο τμήματα), τα αποτελέσματα της έρευνας αλλά και τα τελικά συμπεράσματα μετά το πέρας της έρευνας.

Επίσης, περιλαμβάνεται και ένα παράρτημα με φωτογραφίες τόσο από τα συγκριτικά έργα των παιδιών, όσο και από τις ώρες της πραγματοποίησης των εργασιών. Αλλά και κάποια έργα των παιδιών αυτούσια και φωτογραφίες των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν για την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων.

Πέρα από όλα τα παραπάνω, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους ανθρώπους εκείνους που στάθηκαν αρωγοί και πολύτιμοι βοηθοί σε όλες τις φάσεις της εργασίας μου.

Πρώτα απ' όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες

καθηγητές μου, τον κύριο Α. Μαγουλιώτη, Επίκουρο καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης και την κυρία Μ. Ζαφειροπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του ίδιου τμήματος. Ο κύριος Μαγουλιώτης ήταν ο διαμορφωτής της ιδέας της εργασίας μου αλλά και ο ακούραστος και πολύτιμος αρωγός σε ό,τι και αν χρειάστηκα όλο τον καιρό της περάτωσης της εργασίας μου. Για την δύναμη, το κουράγιο και τη δύναμη που μου ενέπνευσε. Την κυρία Ζαφειροπούλου για την κατανόησή της και την βοήθειά της όταν την χρειάστηκα πραγματικά. Την σιγουριά των λόγων της και τη δυναμικότητα που μου μετέδωσε μέσω της υποστήριξής της στο έργο μου.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την αποσπασμένη νηπιαγωγό, κα. Λίτσα Παπαγεωργίου, για την πολύτιμη βοήθειά της καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μου.

Πέρα απ' αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω και τον ιδιωτικό παιδικό σταθμό "Ίάσονα", τις υπευθύνους και όλο το προσωπικό για την πολύτιμη βοήθεια, την ανοχή και την υπομονή τους μέχρι την περάτωση της έρευνάς μου.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου, για την κατανόηση, τη στήριξη και την πίστη τους σε μένα γι' αυτό μου το εγχείρημα.

Α΄ ΜΕΡΟΣ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Β. ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

1. Γενικά.

«Ανάμεσα στις ανθρώπινες δραστηριότητες
οι τέχνες είναι αυτές, που δημιουργούν
πράγματα ικανά να επιδράσουν
στον άνθρωπο, με την
αισθητή όψη τους».

E. Souriau ¹

Η τέχνη είναι ίσως η ωραιότερη μορφή έκφρασης του ανθρώπου. Η ίδια του η φύση τον ωθεί στο να προσδιορίζει ό,τι βλέπει και να κατανοεί γιατί βλέπει αυτό που βλέπει, αλλά και να το εκφράζει εικαστικά αλλά και αποτελεί από μόνη της αντικείμενο δημιουργίας.

Η λέξη “τέχνη” προέρχεται από την ινδοευρωπαϊκή ρίζα *τεκόνα*, από την οποία με τη σειρά τους προέρχονται το *τεχνάομαι* και το *τίκτω*, και σημαίνει γέννηση, δημιουργία και ταυτόχρονα δεξιότητα, εμπειρία, ικανότητα για κάτι. Είναι δηλαδή η ικανότητα να επεξεργάζεται κανείς σωστά και να δίνει επιτυχημένα αποτελέσματα. Όπως ήταν στην Οδύσσεια για τα μέταλλα και στην Ιλιάδα τα ξύλα για να φτιάξουν καλά ένα πλοίο.

Ο Πλάτωνας θεωρεί ότι η τέχνη δεν είναι κάτι έμφυτο και πως απαιτεί μάθηση, «το μαθείν», όπως προϋποθέτει και τη γνώση, δηλαδή «το επίστασθαι», κάτι που τονίζει με τη σειρά του και ο Ηρόδοτος. Δηλαδή, η τέχνη είναι η δημιουργία, σύλληψη κάτι καινούριου, που δίνει ταυτόχρονα και τη δυνατότητα να πραγματοποιηθεί η αρχική γέννηση, να ολοκληρωθεί.

Ο Read, μιλώντας για την τέχνη, λέει ότι η τέχνη είναι καθοριστική κατηγορία της ανθρώπινης πορείας και οι δυσκολίες που υπάρχουν για την προσέγγισή της συνδέονται με το γεγονός ότι αντιμετωπίζεται σαν κάτι μεταφυσικό, ενώ στη βάση της είναι μια οργανική και με δυνατότητα να μετρηθεί, παρουσία.²

Ο Seurat, εμπρεσιονιστής ζωγράφος, έλεγε: " Η τέχνη είναι η αρμονία. Η αρμονία είναι η αναλογία των αντιθέτων, η αναλογία των ομοίων, του τόνου του χρώματος, της γραμμής, όσον αφορά τη δεσπόζουσα και υπό την επίδραση ενός ορισμένου φωτισμού, σε συνδυασμούς χαρούμενους, ήρεμους ή μελαγχολικούς". Είναι ο μόνος που κατόρθωσε με θέματα παρμένα από την εποχή του να δημιουργήσει μια τέχνη με την υφή του αιώνα.³

Πολλαπλοί και ποικίλοι είναι στις μέρες μας οι χώροι της τέχνης ανά τον κόσμο, τους οποίους εκατομμύρια άνθρωποι επισκέπτονται καθημερινά. Ωστόσο, οι περισσότεροι απ' αυτούς δεν έχουν ουσιαστική πρόσβαση σ' αυτή, άγνωστο γιατί.

Ο καλλιτέχνης με το έργο που δημιουργεί κάθε φορά, παρουσιάζει τις συναντήσεις του με τον κόσμο και την επαφή του με τη ζωή, μορφοποιεί τις ατομικές και τις συλλογικές κατευθύνσεις της εποχής του και ζητά με το έργο του τη δική μας τη θέση.

Κατά τον Μαλρώ, η τέχνη όχι μόνο αρνείται ό,τι αρνείται τον άνθρωπο, αλλά και του δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του και να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη τις αμφιβολίες και τους φόβους του, τις αδυναμίες και τις ανάγκες του. Είναι ένα δημιούργημα της εσωτερικής ανάγκης για έκφραση και επικοινωνία. Συνοδεύει τον άνθρωπο από τότε που γνωρίζουμε την ύπαρξη του σε όλες τις εποχές και ιδίως από την παιδική του ηλικία.⁴

Η τέχνη δεν σηκώνει κανενός είδους συμβιβασμό, ούτε απέναντι των άλλων ούτε απέναντι εκείνου που την κάνει. Αυτή την αλήθεια ο λαός την ακολουθεί από ένστικτο.⁵ Είναι ένα σύστημα αισθητικών αξιών, στο οποίο ενσωματώνονται όλα τα θετικά και αρνητικά στοιχεία μιας περιόδου και που έχει αυτονομία, όπως και τα άλλα συστήματα.⁶

1.α. Οι εικαστικές δημιουργίες και η αξία τους.

Η σπουδαιότητα της καλλιτεχνικής παιδείας και της αισθητικής αγωγής για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού, είναι αδιαμφισβήτητη. Η τέχνη έχει κάποια μυστική, ιερή έννοια, και αυτό το έχουν αντιληφθεί πολλοί κατά καιρούς, καθώς και την πολλαπλή και πολύπλευρη αξία της.⁷

- ★ Δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να γνωρίσει και να προσαρτήσει την πραγματικότητα αλλά και να προβάλλει έναν άγνωστο φανταστικό κόσμο.
- ★ Κατορθώνει να επαναλαμβάνει πρότυπα και κατακτήσεις του παρελθόντος.
- ★ Μπορεί να υμνολογεί και να εξορκίζει, να παραδέχεται και να επαναστατεί.
- ★ Έχει τη δυνατότητα να παρουσιάζεται σαν κατάφαση του παρόντος, αλλά και σαν άρνηση και αμφισβήτηση των κατευθύνσεων και των επιδιώξεών του.
- ★ Είναι ικανή να υπηρετεί καθιερωμένες αξίες αλλά και να αμφιβάλλει γι' αυτές.

Ο Waetzold τονίζει ότι οι αξίες που επικρατούν στην τέχνη είναι:

- Η γνησιότητα.
- Η αφοσίωση και η διάρκεια.
- Το θάρρος και η αναγνώριση.
- Η δημιουργική θέληση.⁸

Η οργάνωση των εικαστικών δημιουργιών δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αξία για όποιον τη χρησιμοποιεί. Ιδιαίτερα τα παιδιά, που είναι οι πρώτοι δημιουργοί και πρώιμοι καλλιτέχνες:

- Τα βοηθά να εκφραστούν μέσα από έναν ευχάριστο τρόπο.
- Καταλαβαίνουν και ερμηνεύουν καλύτερα τον κόσμο και όσα βλέπουν γύρω τους, με τον δικό τους τρόπο.
- Ενεργοποιούν όλες τους τις αισθήσεις.
- Συμβάλλει σημαντικά στην επικοινωνία τους με τους άλλους.
- Μπορούν να προβάλλουν αξίες, ικανότητες και δεξιότητές τους.
- Τους δίνει τη δυνατότητα να μορφωθούν και να αποκτήσουν σημαντικές γνώσεις γύρω από τα πράγματα.
- Εμπλουτίζονται οι εμπειρίες και οι ικανότητές τους.

Η Machover θεώρησε πως τα έργα των παιδιών, τα σχέδια που φτιάχνουν τα παιδιά, είναι εκφράσεις των πιο μόνιμων και διαρκών στοιχείων της προσωπικότητάς τους, παρά εκφράσεις των προσωρινών συναισθηματικών καταστάσεων. Δηλαδή, οι δημιουργίες τους, τα βοηθάνε να προβάλλουν την αυτό-εικόνα τους.

Επίσης, πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι τα παιδιά σχεδιάζουν, φτιάχνουν έργα, επειδή βρίσκουν ικανοποιητική την παραγωγή εικόνων, ιδιαίτερα εικόνων που συμβολίζουν και εκφράζουν τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες τους.⁹

1.β. Τρόποι εμφάνισης της εικαστικής δημιουργίας.

Η εικαστική δημιουργία δεν είναι όμοια και ενιαία σε όλες τις στιγμές και όλους τους χώρους, όπου πραγματοποιείται. Ψυχολόγοι, κυρίως, έχουν μελετήσει τους τρόπους που αυτή παρουσιάζεται στην παιδική ηλικία, αλλά και τους τύπους με τους οποίους εκφράζεται.

Έτσι βλέπουμε τους εξής τύπους:

- Την αυτόβουλη ή ελεύθερη δημιουργία**
- Την κατευθυνόμενη δημιουργία**
- Την αυτοδίδακτη δημιουργία και**
- Την καθοδηγούμενη δημιουργία μέσω αγωγής.¹⁰**

Καθεμιά απ' αυτές αντιπροσωπεύει διαφορετικές αντιλήψεις και διαφορετικό τρόπο λειτουργίας και εφαρμογής.

-Η αυτόβουλη ή ελεύθερη δημιουργία, αποκαλύπτει και από την ονομασία της, ότι βασίζεται στην ελεύθερη δημιουργία του κάθε ανθρώπου που ασχολείται μ' αυτή. Μόνος του ο δημιουργός ψάχνει, αναζητά υλικά, τεχνικές, τρόπους έκφρασης και ανταπόκρισης σε οτιδήποτε σημαντικό ή ασήμαντο, καλό ή άσχημο, εύκολο ή δύσκολο του προκύψει. Δεν θέτει χρονικούς περιορισμούς ή όρια, που θα δεσμεύσουν αυτή του την ελευθερία. Βασικός άξονάς του είναι προσωπική κρίση, θέληση και επιθυμία.

-Η κατευθυνόμενη δημιουργία λειτουργεί εντελώς αντίθετα από την ελεύθερη. Υπάρχει κάποιος που καθορίζει τα πλαίσια που θα κινηθεί ο δημιουργός αλλά και όλα τα υπόλοιπα διαδικαστικά θέματα, όπως την επιλογή των υλικών, το θέμα που θα πραγματευτεί, κ.λ.π. Χάνεται η δική του πρωτοβουλία και υπακούει σε κανόνες και υποδείξεις.

-Η αυτοδίδακτη δημιουργία, είναι μια άλλη μορφή δημιουργίας, διαφορετική από τις προηγούμενες. Αρχίζει από την μικρή ηλικία του ανθρώπου και στηρίζεται στην γνώση μέσω της φύσης και της εμπειρίας του, μέσα απ' αυτή την επαφή. Είναι ο ίδιος υπεύθυνος για οποιαδήποτε επιλογή και ενέργειά του. Αυτοδίδακτα δημιουργεί και μάλιστα βάσει των εμπειριών του, μπορεί να επέλθει σε έναν αξιόλογο δημιουργό.

-Η καθοδηγούμενη δημιουργία μέσω αγωγής, είναι η τέταρτη και τελευταία μορφή αγωγής. Είναι ένας συνδυασμός κατευθυνόμενης και αυτοδίδακτης δημιουργίας. Δηλαδή, ούτε υπάρχει κάποιος που να κατευθύνει τις ενέργειες της, αλλά ούτε και προκαλείται αυτόβουλα. Γι' αυτό, απαιτούνται κατάλληλες συνθήκες για την πρακτική εφαρμογή της.

Ο Cennini λέει: "ο τέλειος οδηγός, που μπορούμε να έχουμε για την δημιουργία μας, η καλύτερη κατεύθυνση, η θριαμβευτική πόρτα που οδηγεί στο σχέδιο, στη δημιουργία, είναι η φύση. Να σχεδιάζεις από τη φύση, έρχεται πρώτο απ' όλα. Πρέπει να δοθείς με ζήλο και εμπιστοσύνη, κυρίως όταν θα αρχίσεις να 'χεις κάποια αίσθηση αυτού που φτιάχνεις, να συνεχίσεις με επιμονή και να μην περάσει ποτέ μια μέρα δίχως να σχεδιάσεις κάτι τι. Όσο λίγο και αν είναι, θα 'ναι πάντα αρκετό τόσο ίσως για να σε φέρει σε υπεροχή".¹¹

Ανεξάρτητα λοιπόν από τον τρόπο ή τη μορφή που μπορεί να έχει η δημιουργία, αυτό που τελικά μετράει είναι ότι αποφέρει πολλαπλά και ποικίλα οφέλη στον δημιουργό. Ο χώρος της εκπαίδευσης είναι ένας χώρος, όπου μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο η δημιουργία από τα παιδιά. Σήμερα τα πράγματα έχουν προχωρήσει και η διαδικασία της δημιουργίας μπορεί να πραγματοποιηθεί και σε άλλους

χώρους της τέχνης, όπως μουσεία, εργαστήρια τέχνης κ.λ.π. Σωστά διαμορφωμένοι και οργανωμένοι, εξυπηρετούν τις ανάγκες της δημιουργίας των παιδιών που επισκέπτονται τέτοιους χώρους. Οι χώροι αυτοί γίνονται θετικοί συντελεστές γνώσεων και δημιουργίας και τα παιδιά καθοδηγούνται ελεύθερα στη δημιουργική έκφραση, σε αντίθεση με την πολεμική κραυγή του Εμπρεσιονισμού: ``Κάψτε τα μουσεία, δεν χρειάζονται, κάνουν κακό``.¹² Αν ένα παιδί, δεν έχει συνηθίσει να ασχολείται, να κατανοεί και να ευχαριστείται με τις αισθητικές αξίες στην παιδική του ηλικία, δεν θα επιθυμεί αργότερα σαν μεγάλος να επισκεφτεί ένα μουσείο ή μια έκθεση ζωγραφικής. Άλλωστε τα παιδιά από φυσικού τους, δεν έχουν κακά ή κατώτερα από τους μεγάλους γούστα.¹³

1.γ. Εικαστικές δημιουργίες: Τρόποι αξιοποίησης μέσα απ' την παιδαγωγική διαδικασία.

Στο νηπιαγωγείο, η εικαστική συμμετοχικότητα μπορεί να μεθοδευτεί με πολλούς και διάφορους τρόπους. Μπορεί να ξεκινήσει από το απλό μουντζούρωμα με μαρκαδόρους ή με δακτυλομπογιές που απλώνονται με το δάχτυλο πάνω στο χαρτί, αλλά και με χρωματιστά χαρτιά που κόβονται από περιοδικά και επικολλώνται πάνω σε μια επιφάνεια σχηματίζοντας πολύπτυχα. Έπειτα μπορούν να ακολουθήσουν μορφές αντικειμένων, ζώων, ανθρώπων κ.λ.π. , όπως τα φαντάζονται τα ίδια τα παιδιά.¹⁴

Μέσα από κατάλληλους χειρισμούς, μπορεί η νηπιαγωγός να οργανώσει δραστηριότητες και να δώσει ερεθίσματα στα παιδιά να

δημιουργήσουν, γνωρίζοντας τα μεγάλα οφέλη που επέρχονται απ' αυτές στο παιδί. Άλλωστε, η αξία της τέχνης και των δημιουργημάτων της είναι γνωστό ότι είχε αναγνωριστεί από την αρχαιότητα. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης τόνισε τη σημασία που έχει για τα μικρά παιδιά, αφού τους δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσουν την ομορφιά που υπάρχει γύρω τους. Ο Pestalozzi, δεν μένει απλά στη χρησιμότητά της, αλλά προχωρά και την κατατάσσει ως ένα από τα αναγκαία μέσα αγωγής, που μάλιστα αργότερα εισάγεται και στα σχολεία.

Από την πρώιμη παιδική ηλικία ο άνθρωπος ανακαλύπτει τις θαυμαστές ιδιότητες της δημιουργίας. Οι μεγάλοι παιδαγωγοί που υπήρξαν αλλά και όσοι υφίστανται σήμερα, αναγνώρισαν και αναγνωρίζουν την αξία της τέχνης για το παιδί, καθώς όχι μόνο τα αναπτύσσουν πνευματικά, τα ολοκληρώνουν ψυχικά, αλλά και τους προσφέρουν αυτοπεποίθηση. Γι' αυτό το λόγο, περιλαμβάνουν στο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου αρκετές ώρες από την παιδαγωγική διαδικασία στην ενασχόληση με εικαστικές δραστηριότητες.

Μέσα λοιπόν στο σχολικό χώρο, κατά τη διάρκεια της παιδαγωγικής διαδικασίας, αξιοποιούνται τα εικαστικά δημιουργήματα των παιδιών, με τους εξής τρόπους:

- ***Αναπτύσσουν ικανότητες.***

Οι ικανότητες αυτές διακρίνονται σε κάποια επιμέρους στοιχεία, που αφορούν το ίδιο το παιδί και που μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο για τη ζωή και εξέλιξή του.

-Η ανάπτυξη της παρατηρητικότητας, είναι το πρώτο και ίσως το πιο σημαντικό στοιχείο. Οι εικαστικές δημιουργίες βοηθάνε στο να παρατηρεί περισσότερο τα αντικείμενα, να τα επεξεργάζεται από όλες τις οπτικές γωνίες τους και να συγκρατεί λεπτομέρειες. Για τον Dewey

για παράδειγμα, η παρατήρηση είναι κάτι σαν εμπειρία, σαν ένα σύνολο από πράξεις και δοκιμές του ατόμου. Και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, πρότεινε και ένα σχολείο που να εξυπηρετεί αυτόν ακριβώς το σκοπό. Μέσα από ένα πρόγραμμα και ένα σύνολο από ασχολίες και δραστηριότητες, το παιδί να μπορεί να γεύεται δοκιμές και πράξεις, βασιζόμενες στις ήδη υπάρχουσες τάσεις του. Την ίδια άποψη περί δοκιμών και πράξεων, έχει και ο Mowter, αφού τα τυχόν λάθη του παιδιού, πάνω στη δοκιμή και την πράξη, μπορούν να το βοηθήσουν να μάθει.¹⁵

-Η ανάπτυξη της φαντασίας, είναι το δεύτερο σημαντικό στοιχείο. Οι εικαστικές δημιουργίες εμπλουτίζουν τη φαντασία, δίνουν στο παιδί την δυνατότητα να την δουλέψουν, να την ενεργοποιήσουν και τελικά να την εκφράσουν.

-Η λεπτή κινητικότητα, είναι το τρίτο σημαντικό στοιχείο. Με τη χρήση των δακτύλων, των μαρκαδόρων κ.λ.π, το παιδί εξασκείται στη σωστή χρήση αυτών και κατά συνέπεια στην ανάπτυξη της λεπτής κινητικότητάς τους. Η λεπτή κινητικότητα είναι μια λειτουργία η οποία δεν βοηθά μόνο στις απαιτήσεις της εικαστικής δημιουργίας των παιδιών, αλλά και σε άλλες δραστηριότητες της καθημερινότητάς του.

Ο Delacroix έλεγε: "Ο άνθρωπος έχει μέσα στην ψυχή του αισθήματα που τα πραγματικά αντικείμενα Δε θα ικανοποιήσουν ποτέ. Σ' αυτά ακριβώς τα αισθήματα, η φαντασία του ζωγράφου και του ποιητή χαρίζει μορφή και ζωή".

- ***Αποκτούν εμπειρίες.***

-Οι καλλιτέχνες θεωρούν πως είναι απαραίτητο να γνωρίζει κάποιος τις μαθηματικές έννοιες, αφού και οι τέχνες πάνω στα μαθηματικά στηρίζονται, όπως στη γεωμετρία, που είναι πολύ βασική για την δημιουργία τους. Η θεωρία που διατύπωσε ο Πυθαγόρας αποδεικνύει αυτήν τη σπουδαιότητα των μαθηματικών και των αριθμών: Ο αριθμός είναι η ουσία των πραγμάτων και κάθε πράγμα έχει το δικό του αριθμό. Εκείνος στον οποίο αποκαλύπτεται ο αριθμός των πραγμάτων, γνωρίζει και την κρυφή ουσία των πραγμάτων.

-Άλλο απαραίτητο στοιχείο, είναι να γνωρίζουμε αλλά και να χρησιμοποιούμε τα κατάλληλα υλικά και εργαλεία. Χωρίς αυτά, είναι αδύνατη η εικαστική δημιουργία μας. Απαιτείται προηγούμενη επαφή κι γνωριμία μαζί τους, ώστε να επέλθει και η σωστή χρήση και αξιοποίησή τους.

- ***Ανακαλύπτουν τρόπους έκφρασης.***

-Υπάρχουν πολλοί τρόποι έκφρασης, όμως εκείνο το οποίο ενδιαφέρει στην παρούσα εργασία είναι το σχέδιο, η ζωγραφική απεικόνιση των αντικειμένων των παιδιών. Το παιδί ξεκινώντας από ένα συγκεκριμένο θέμα, καλείται να εκφράσει και προσωπικά του βιώματα, ενώ εξασκείται ταυτόχρονα και στη γραφή με έναν άλλο τρόπο. Μιλάει για τα δικά του πράγματα και ασκεί την κρίση. Η ζωγραφική για τα παιδιά δεν είναι κάτι αφηρημένο. Ότι ζωγραφίζουν, είναι γι' αυτά κάτι. Η τέχνη της ζωγραφικής προξενεί την οφθαλμαπάτη των αισθήσεων και την κάθαρση της ψυχής.

Ο Rousseau νόμιζε ότι κατείχε τέλεια την τεχνική της ζωγραφικής, και

δεν αισθανόταν ούτε δισταγμό ούτε αμφιβολία. Δεν είχε σχέση με τον Εμπρεσιονισμό, ήταν μια λαϊκή, απλοϊκή και αρκετά διεφθαρμένη τεχνική της αναγέννησης.

Ο Cezanne έλεγε ότι η ζωγραφική δεν έχει άλλο σκοπό από τον εαυτό της. Για το ζωγράφο ένα μήλο ή ένα πρόσωπο, δεν είναι τίποτα άλλο παρά αφορμή για ένα παιχνίδι από γραμμές και από χρώματα-τίποτα άλλο. Και ήταν ο πρώτος που κατόρθωσε να κάνει τέχνη- και μεγάλη τέχνη- μέσα από γραμμές και χρώματα, που αντλούσε από τη φύση.

Ο Delacroix είχε κηρύξει πως ο εχθρός της ζωγραφικής είναι το σταχτί. Αυτό ώθησε τον Pissaro και τους φίλους του να αφαιρέσουν από την παλέτα τους τα γαιώδη χρώματα (μαύρο, καφετί, τέρρες) και να αφήσουν μόνο τα καθαρά χρώματα του ηλιακού φάσματος.

Οι ζωγράφοι εργάζονται με χρωματιστές ύλες, με χρωματιστά χρώματα.¹⁶ Ο Πιαζέ αναφέρει πως η ζωγραφική ευνοεί τη φυσική γνώση, όταν το παιδί ανακατώνει τα χρώματα, τα αφήνει να στάζουν, τα απλώνει στο χαρτί και περιμένει να στεγνώσουν. Όταν αρχίζει να ζωγραφίζει, η δραστηριότητα ευνοεί περισσότερο τη φυσική γνώση, γιατί το παιδί είναι γοητευμένο από το αποτέλεσμα της χρήσης των πινέλων του και του έργου του. Τα παιδιά αντιδρούν διαφορετικά όταν χρησιμοποιούν διαφορετικά αντικείμενα, όπως κόλλα, χαρτιά, μαρκαδόρους κ.λ.π.¹⁷

Οι εκπαιδευτικοί της τέχνης, όπως ο Lowenfeld, προσδιόρισαν κυρίως την ατομική αυτοέκφραση ως τη βασική αξία του σχεδίου και των άλλων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Τα παιδικά σχέδια έχουν μια άμεση γοητεία, καθώς είναι απλά και ελκυστικά, γεμάτα ζωή και χαρακτήρα.¹⁸ Η ζωγραφική δίνει στο παιδί το «φαίνεσθαι» των αντικειμένων. Αποδίδει μια ψευδαίσθηση της πραγματικότητας. Ο Ριαjet, είπε πως η ζωγραφιά είναι μια

αναπαράσταση, δηλαδή προϋποθέτει τη δημιουργία μιας εικόνας, ξέχωρης από την ίδια την αντίληψη.

Παραμένει μια φαινομενική, μια εικονική πραγματικότητα, δηλαδή. Είναι μια τέχνη δισδιάστατη και εξαιτίας αυτού του δισδιάστατου χαρακτήρα της και της επιφάνειας στην οποία αναπτύσσεται, να μένει μόνο στην οπτική πραγματικότητα, σ' αυτό που είπε χαρακτηριστικά ο Χέρντερ: «Ένας κόσμος ονείρου».

Το σχέδιο είναι βασικό στοιχείο της ζωγραφικής και θα λέγαμε πως αποτελεί και την ίδια αφετηρία εκκίνησης με τη γλυπτική. Εκείνο που σχεδιάζουμε, σε ό,τι δίνουμε μορφή, δεν είναι το σχήμα ενός αντικειμένου που προκαλεί χαρά στις αισθήσεις μας, αλλά ό,τι τις προκαλεί σε μια απάντηση, ό,τι τις διεγείρει θετικά ή αρνητικά για κάτι, λέει ο Read.¹⁹

Ο Πιαζέ θεωρούσε τα περισσότερα σχέδια των παιδιών προσπάθεια αναπαράστασης του πραγματικού κόσμου και έτσι εξηγεί το ότι έχουν πολλά κοινά σημεία με την εμφάνιση των νοερών εικόνων.

1.δ Τα βήματα που ακολουθούνται για την επίτευξη της δημιουργίας.

Για να φτάσει όμως το παιδί στη δημιουργία, πρέπει να προηγηθούν κάποια στάδια τα οποία θα βοηθήσουν αυτήν ακριβώς τη διαδικασία.

Αρχικά προετοιμάζεται η διαδικασία σχεδιασμού του παιδιού, ώστε να οργανώσει καλύτερα τις ενέργειές του. Να συγκεντρώσει τα υλικά εκείνα

που πρόκειται να χρησιμοποιήσει, να σκεφτεί τον τρόπο που θα δουλέψει κ.λ.π.

Στη συνέχεια περνάει στο στάδιο, όπου προσπαθεί με όλους τους τρόπους να συνδυάσει καλύτερα και να σκεφτεί όλες τις πληροφορίες, που συγκέντρωσε ώστε να καταλήξει στο τελικό αποτέλεσμα, να βρει την ιδέα.

Αφού περάσει αυτό το στάδιο, φτάνει στην εύρεση της ιδέας που αναζητούσε στο προηγούμενο στάδιο, αφού έχει περάσει από ποικίλες συναισθηματικές αλλαγές.

Τέλος, καταλήγει στο στάδιο όπου εξετάζει αν τελικά η ιδέα που σκέφτηκε μπορεί να υλοποιηθεί ή όχι, τι κόστος θα έχει, κατά πόσο είναι υλοποιήσιμη κ.λ.π.²⁰

Με απλά λόγια, από η εμπειρία μας στο χώρο του νηπιαγωγείου, έδειξε ότι για να φτάσει το παιδί να δημιουργήσει και να ολοκληρώσει την δημιουργία του, περνάει από κάποια απλά αλλά σημαντικά στάδια, όπως:

-Δέχεται το παιδί κάποιο ερέθισμα, οπτικό ή και ακουστικό, το οποίο αποτελεί γι' αυτό έμπνευση. Συλλαμβάνει μια πρώτη ιδέα στο μυαλό του, τη συνδέει με την υπάρχουσα γνώση του και αρχίζει να την επεξεργάζεται. Είναι το πρώτο στοιχείο που ενεργοποιεί τη δημιουργικότητά του και τη φαντασία του και το βάζει στη διαδικασία διαμόρφωσης στο μυαλό του αυτού που πρόκειται έπειτα να δημιουργήσει.

-Στη συνέχεια θέτει σε πρακτική εφαρμογή τα όσα θεωρητικά επεξεργάστηκε προηγουμένως ο εγκέφαλός του. Φυσικά σημαντικό ρόλο σ' αυτό παίζει και η χρήση των απαραίτητων και κυρίως σωστών υλικών για το συγκεκριμένο σκοπό. Γίνεται πλέον ένας συνδυασμός των γνώσεών του, των ικανοτήτων, των υλικών αλλά και των νέων

ερεθισμάτων, ώστε να φτάσει στη δημιουργία του επιθυμητού αποτελέσματος.

-Τέλος, αφού ολοκληρωθεί η δημιουργία, περνάει στη φάση να αναλογιστεί το αποτέλεσμα του δημιουργήματός του, να το εξετάσει από όλες τις σκοπιές, να το σχολιάσει, να εξηγήσει τυχόν δυσνόητα ή μη εμφανή στοιχεία του και τελικά να το αξιολογήσει. Βέβαια, η διαδικασία της αξιολόγησης στις δημιουργίες των παιδιών δεν γίνεται από τα ίδια, αλλά από τον παιδαγωγό. Η αξιολόγηση των παιδικών έργων μπορεί να γίνει βάσει κάποιων κριτηρίων, όπως ο αποδοτικός ενθουσιασμός τους, η δημιουργική περιέργειά τους, η αποκαλυπτική παρατηρητικότητά τους, η πλούσια φαντασία τους, η εκδηλωτική πρωτοτυπία τους κ.λ.π.

Τα στάδια αυτά είναι αναγκαίο να υπάρχουν, καθώς υποβοηθούν το έργο του δημιουργού, ιδιαίτερα αν ο δημιουργός είναι μικρά παιδιά. Γίνεται πιο εύκολη γι' αυτά η διαδικασία, πιο ξεκάθαρη, με ξεκάθαρους στόχους κάθε φορά, ανάλογα με το στάδιο που βρίσκεται.

2. Η εικαστική αγωγή στο χώρο του νηπιαγωγείου.

Ο χώρος του νηπιαγωγείου είναι ένας χώρος μάθησης, ανάπτυξης αλλά κυρίως αλληλεπίδρασης παραγόντων. Οι κυριότεροι παράγοντες που καθημερινά συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν είναι το τρίπτυχο της αγωγής: Παιδί – Περιβάλλον - Παιδαγωγός. Το ένα επηρεάζει το άλλο καθημερινά

και ποικιλοτρόπως. Μπορούν να λειτουργήσουν μεταξύ τους ώστε να υποβοηθηθούν για την ανάγκη της δημιουργίας των παιδιών.²¹

Για παράδειγμα ο παιδαγωγός, είναι εκείνος που έχει τον πρώτο λόγο για την αγωγή του παιδιού. Έχει την εποπτεία των πάντων, είναι υπεύθυνος για το χώρο του νηπιαγωγείου αλλά και για ολόκληρη την παιδαγωγική διαδικασία. Χαρακτηριστικά αποκαλείται "Το κλειδί και η αφετηρία της". Μέσα από τις δραστηριότητες που οργανώνει, βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν τις ικανότητες και τις δεξιότητές τους. Ωστόσο, δημιουργεί ένα κλίμα ελεύθερης διαβίωσης αλλά ταυτόχρονα και σεβασμού, ώστε να μην χάνονται τα όρια και να υπάρχει μια ισορροπία. Πέρα απ' αυτό ενθαρρύνει την αυτόνομη δραστηριότητα του παιδιού, γεγονός που θα βοηθήσει και την δημιουργικότητα αλλά και την κοινωνικοποίησή του. Δεν κρίνει ούτε καταδικάζει λάθη, αλλά προσπαθεί με προσεκτικό και σωστό τρόπο να τα διορθώσει, είτε χρησιμοποιώντας το λόγο, είτε παρεμβαίνοντας διακριτικά αλλά ουσιαστικά. Προσπαθεί να παρέχει ένα περιβάλλον όσο το δυνατόν καλύτερο και προσοδοφόρο για τα παιδιά, αλλά και ευχάριστο, ώστε όχι απλά να δημιουργούν αλλά και να αναπτύσσονται μέσω αυτών ολοκληρωμένα, βιολογικά αλλά και ψυχο - πνευματικά.

Το παιδί, είναι ο δεύτερος παράγοντας του τρίπτυχου της αγωγής. Επηρεάζεται από τον παιδαγωγό αλλά και από το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και δημιουργεί, ιδιαίτερα το σχολικό περιβάλλον, όπου πραγματοποιείται η αγωγή. Ό,τι γύρω του αποτελεί ερέθισμα εικαστικής δημιουργίας γι' αυτό. Κάθε ηλικία του παιδιού βασίζεται σε διαφορετική μορφή δημιουργίας.

Ο Luquet προσδιορίζει τέσσερα στάδια ανάπτυξης της παιδικής γραφικής:

- Τυχαίος ρεαλισμός (από 2 ετών).

- Στάδιο συνθετικής ανικανότητας ή αποτυχημένου ρεαλισμού (ηλικία 3-4 ετών).
- Διανοητικός ρεαλισμός (4-10 ετών).
- Οπτικός ρεαλισμός (από τα 8 έτη και πάνω).²²

Το περιβάλλον είναι ο τρίτος παράγοντας του τρίπτυχου της αγωγής. Διακρίνεται σε φυσικό- κοινωνικό- πολιτιστικό. Δέχεται επιρροές τόσο από τον παιδαγωγό όσο και από το παιδί. Όμως και ο ίδιος ο χώρος επηρεάζει αυτούς που ζουν και δρουν μέσα σ' αυτόν. Οι εικαστικές δημιουργίες του παιδιού, το έχουν ως ερέθισμα και εργαλείο μάθησης. Ο παιδαγωγός το ωθεί ώστε να αναπτύξει τη ικανότητά του και τις αισθήσεις του, μέσα από το περιβάλλον που βρίσκεται.

Ωστόσο, οι θεωρίες του Freud δείχνουν ότι η καλλιτεχνική δουλειά ενός παιδιού θα επηρεάζεται έντονα και από τις ασύνειδες επιθυμίες και τους φόβους του, αν και η έκφραση αυτών των επιθυμιών μπορεί να γίνεται με μια συμβολική ή μεταμφιεσμένη μορφή. Όσον αφορά το κίνητρο του σχεδίου, μια σημαντική πλευρά της ψυχαναλυτικής θεωρίας είναι η άποψη ότι η έκφραση των ασύνειδων επιθυμιών και συναισθημάτων, ακόμα και σε συγκαλυμμένη μορφή, σε ένα σχέδιο παίζει το ρόλο μιας "βαλβίδας ασφαλείας", η οποία παρέχει μια ακίνδυνη εκτόνωση- απελευθέρωση των συναισθημάτων, που σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν εγκλωβισμένα και πιθανόν επικίνδυνα.²

3. Ο ρόλος του παιδαγωγού.

Ο παιδαγωγός παίζει καθοριστικό ρόλο και στην πρόκληση ερεθισμάτων παρώθησης ή αναστολής των παιδιών. Αυτό γίνεται μέσω των λέξεων, των οποίων χρησιμοποιεί καθημερινά στην παιδαγωγική διαδικασία.

Ο ρόλος των λέξεων, ως εξαρτημένων ερεθισμάτων είναι εμφανής στα μικρά παιδιά. Τα παραμύθια, για παράδειγμα, είναι μια μεγάλη σειρά από λέξεις, που ελέγχουν τα συναισθήματα, τις σκέψεις και πολλές φορές αυτές καθαυτές τις αντιδράσεις των παιδιών. Έτσι, τους προκαλούν χαρά, αλλά και λύπη, ενθουσιασμό, αλλά και απογοήτευση, αγωνία, αλλά και χαλάρωση. Δημιουργούν κίνητρα και παρέχουν πρότυπα, για μίμηση των ηρώων του παραμυθιού.

Με τον ίδιο τρόπο, οι λέξεις μπορούν να χρησιμεύσουν στη διάρκεια των εικαστικών δημιουργιών των παιδιών. Η χρήση των κατάλληλων λέξεων από τον παιδαγωγό είναι εκείνο που θα λειτουργήσει ως ερέθισμα παρώθησης ή αναστολής, όσον αφορά τις δημιουργίες τους. Ανάλογα με το πόσο έξυπνο κι άμεσα συνδεδεμένο με το παιδί είναι το λεγόμενο, αντίστοιχα το ωθεί ή όχι στο να δημιουργήσει.

Ο Πιαζέ αναφέρει ότι η γλώσσα δείχνει να έχει μεγάλη επίδραση και παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς ενισχύει το συνδυασμό των νοητικών πράξεων σε ενεργειακά συστήματα. Το να γνωρίζει ο παιδαγωγός τις κατάλληλες λέξεις, για να περιγράψει μια δραστηριότητα και να προτρέψει το κάθε παιδί στη δημιουργία, θα βοηθήσει, τόσο στην κατανόησή της από το παιδί όσο και στην πρακτική εφαρμογή του.

Ο ρόλος του παιδαγωγού είναι να στέλνει στα παιδιά σαν ηχώ τις προτάσεις και τις έννοιες, διευθετημένες με νέους τρόπους και με επιπλέον λέξεις. Άλλωστε, και η πρόοδος μέσα στα αναπτυξιακά στάδια του Πιαζέ

διακρίνεται από την αυξημένη χρήση της γλώσσας, στη νοητική δραστηριότητα.²⁴

Ωστόσο, η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί στραβά μέσα στη διαδικασία της μάθησης. Οι λεκτικές ετικέτες μπορούν να λειτουργήσουν, ως ερεθίσματα παρώθησης, με σημαντικά αρνητικά αποτελέσματα.²⁵

Για παράδειγμα, εάν κρίνουμε αρνητικά ένα παιδί βάσει του έργου του, αποκαλώντας το ‘τεμπέλη’ ή ‘ανίκανο’, αυτόματα το αποκόπτουμε από τη διαδικασία της δημιουργίας και παραμένει αρνητικά διακείμενο και προς εμάς και προς τη διαδικασία της δημιουργίας.

Αντίθετα, εάν ενθαρρύνουμε λεκτικά ένα παιδί για το δημιούργημά του, αυτόματα ενισχύουμε θετικά τη διάθεση αλλά και τη στάση του απέναντι στην παραπάνω διαδικασία.

Είναι, λοιπόν, αναγκαίο ο παιδαγωγός να χρησιμοποιεί με τέτοιο τρόπο τις λέξεις, ώστε να προτρέπει, να προδιαθέτει θετικά, να ενθουσιάζει και να ωθεί τα παιδιά στη διαδικασία της εικαστικής δημιουργίας. Ένας αρκετά πετυχημένος τρόπος είναι η ‘απονομή’ μικρών ή μεγάλων βραβείων. Η αναφορά τους και μόνο, αποτελεί βασικό κίνητρο παρώθησης.

Γ. Η ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

1. Η παρατήρηση: ορισμός και η λειτουργία της.

Η παρατήρηση είναι ένα από τα κανάλια μάθησης και υποστηρικτής της εκπαίδευσης, ισχυρίζονται πολλοί, όπως ο Piaget.²⁶

Όπως είναι γνωστό, αποτελεί μία από τις βασικές μεθόδους μάθησης. Το σύστημα της παρατήρησης απαρτίζεται από την όραση, την αφή και την νόηση. Τα όργανα των αισθημάτων μας, τα μάτια, τα αυτιά, ο οσφρητικός και ο γευστικός βλεννογόνο και το δέρμα και τα συν αυτώ, δεν είναι απλά κουμπιά. Είναι δέκτες πληροφορίας και τα ίδια ο Παυλώφ τα περιγράφει μαζί με το αντίστοιχο μέρος του εγκεφάλου που υποδέχεται αρχικά αυτή την πληροφορία σαν «αναλυτές» της πληροφορίας που μας έρχεται από την εξωτερική και εσωτερική μας πραγματικότητα.

Ξεχωρίζουμε το σύνολο των αισθημάτων, σ' αυτά που έρχονται από το «αισθητικό» μας «όργανο», που είναι το δέρμα και τα συν αυτώ- και τότε μιλάμε για αισθητικές λειτουργίες, αισθητικές ίνες, κ.λ.π.- και σ' αυτά που έρχονται από τα μάτια, αυτιά, οσφρητικό και γευστικό βλεννογόνο, που τα ονομάζουμε αισθητήρια όργανα. Έτσι μιλάμε για τέσσερις «ειδικές αισθήσεις»- την όραση, την ακοή, την όσφρηση και τη γεύση- και για αισθητηριακές ίνες, κ.λ.π. Ο άνθρωπος με τα αισθητήρια όργανά του «αισθάνεται» και με τα αισθητήρια μαζί με τον εγκέφαλό του «αντιλαμβάνεται» τον εξωτερικό κόσμο. Κάθε ερέθισμα «αναλύεται» από τον εγκέφαλο και συνδυάζεται, όταν υπάρχει προηγούμενη εμπειρία, με προηγούμενα ερεθίσματα, με τα οποία από κει και πέρα συγκρίνεται και ή δίνει γένεση το ίδιο σε κάποιο πρόσκαιρο (εξαρτημένο) αντανακλαστικό (δηλαδή κλείνει ένα νευρωνικό κύκλωμα, έτσι ώστε να προκαλείται μια

απάντηση του οργανισμού στο ερέθισμα) ή συμμετέχει συνειρμικά κάποια ήδη από προηγούμενα δημιουργημένη νευρική δομή, που αντιστοιχεί σε κάποια απάντηση στο ερέθισμα. Μόνον όταν συμπληρωθούν αυτές οι διεργασίες, μπορούμε να πούμε ότι αντιλαμβανόμαστε ό,τι βλέπουμε. Ο «οπτικός» αναλυτής αναλύει το φως, ο ακουστικός τον ήχο, γευστικός αναλυτής για την ανάλυση των χημικών ιδιοτήτων των ουσιών που ο οργανισμός πρόκειται να χρησιμοποιήσει σαν τροφή, ο οσφρητικός αναλυτής για κάποιου είδους ανάλυση των χημικών ιδιοτήτων των ουσιών που πρόκειται ο οργανισμός να εισπνεύσει ή και να χρησιμοποιήσει σαν τροφή και τέλος ο δερματικός αναλυτής για την επεξεργασία των μηχανικών και θερμικών ιδιοτήτων των αντικειμένων (μηχανική κίνηση, θερμική κίνηση). Κάθε αναλυτής αποτελείται από συγκεκριμένα υλικά μέρη:

-Τους (περιφερικούς) δέκτες:δέχονται πρώτοι το ερέθισμα.

-Τους κεντρικούς (κεντρομόλους) διαβιβαστές: νεύρα που μεταφέρουν το ερέθισμα στα νευρικά κέντρα, και

-Τα υποσυστήματα του εγκεφάλου που επεξεργάζονται σε πρώτη φάση τα νευρικά ερεθίσματα που έρχονται από την περιφέρεια (υποφλοιώδη και φλοιώδη κέντρα).²⁷

Από άποψη πληροφορίας, για να «ολοκληρωθεί» η αντίληψη και να έχει κάποιο νόημα η πληροφορία που αναπαριστά το ερέθισμα, πρέπει να υπάρχει και κάποιος κώδικας με βάση τον οποίο να γίνεται η μετάφραση της πληροφορίας. Αυτός ο κώδικας για τον εγκέφαλο είναι ότι το ερέθισμα που είναι αντικείμενο επεξεργασίας εκείνη τη στιγμή, σημαίνει ότι το άλλο ερέθισμα με το οποίο συνδυάζεται είτε γιατί είναι σύγχρονο, είτε γιατί είναι παρόμοιο ή σχετικό, ακολούθησε δηλαδή τους ίδιους περίπου δρόμους.

Όσον αφορά τα όρια μεταξύ αισθημάτων και αντίληψης μπορούμε να πούμε ίσως ότι τα αισθήματα είναι μια πρώτη αντανάκλαση του έξω

κόσμου πάνω στα αισθητήρια όργανα, ενώ η αντίληψη, η πρώτη αντανάκλαση στον εγκέφαλο. Βέβαια όλα αυτά δεν γίνονται τόσο απλά. Τα αισθήματα π.χ. για να μετατραπούν σε «αντίληψη» χρειάζονται μια «ολοκλήρωση» που συμβαίνει μέσα στον εγκέφαλο, δηλαδή η αντίληψη δεν είναι το ίδιο απλή αντανάκλαση του εξωτερικού κόσμου, όπως τα αισθητήρια όργανα, αλλιώς θα ταυτιζόταν με τα αισθήματα. Είναι η αντανάκλαση του συνόλου των ιδιοτήτων και σχέσεων του αντικειμένου, σε επίπεδο αισθημάτων, όμως.²⁸

Ο Arnheim ενδιαφέρεται για το πώς συνδέεται η τέχνη με την οπτική αντίληψη. Θεωρεί πως η αντίληψη παίζει σημαντικό ρόλο . Βοηθά στις εικαστικές δημιουργίες, αφού αφ' ενός μεν τα βοηθά να διαχωρίζουν αν ένα αντικείμενο που παρατηρεί βρίσκεται με τη σωστή πλευρά πάνω και κάποιο άλλο είναι ανάποδα και αφ' ετέρου, ότι συγχέουμε εναντιόμορφα αντικείμενα. Η διαφορά δηλαδή σε αναστροφές και δεξιές-αριστερές αντιστροφές , φαίνεται ότι βασίζεται σε κάτι “δομικό”, σε κάτι στο οπτικό μας σύστημα ή στο κεντρικό νευρικό μας σύστημα. Υποστηρίζει πως αυτό που φτιάχνουν τα παιδιά περιέχει ορισμένες μόνο ιδιότητες του προτύπου. Δεν είναι δηλαδή αντίγραφο του, αλλά ισοδύναμό του.²⁹

Πολλές και σημαντικές ενέργειες χρεώνονται στην παρατήρηση, όπως οι προσεκτικές και συστηματικές παρακολουθήσεις, η εξέταση ή η καταγραφή της εξέλιξης καταστάσεων, γεγονότων και φαινομένων. Στην περίπτωση των εικαστικών τεχνών (οπτικές και απτικές τέχνες) η παρατήρηση παίζει σημαντικό ρόλο. Το ωραίο ο καλλιτέχνης το συλλαμβάνει με την καρδιά του, το ολοκληρώνει με το νου του, αλλά γίνεται γνωστό μέσα από τις αισθήσεις της όρασης και της αφής. Χωρίς την όραση ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να διακρίνει τα αντικείμενα μέσα στο χώρο, όπως και χωρίς την αφή δεν θα μπορούσε να δημιουργεί. Ο άνθρωπος

πλούσιος από γνώσεις (τις οποίες αποκόμισε από την παρατήρηση), ωθείται στη δημιουργία, στο νέο, στο καινούριο.

Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι ο ρόλος των αισθήσεων είναι πολύ σημαντικός για τον άνθρωπο. Οι σκέψεις και οι ιδέες οφείλονται στην παρατήρηση της όρασης και της αφής.

Ο John Locke (1632-1704), μετά από αρκετά χρόνια είναι ομόγνωμος με τον Αριστοτέλη, καθώς πιστεύει πως μαθαίνουμε σιγά- σιγά μέσα από τις εμπειρίες που μας διδάσκουν οι αισθήσεις.

Η Montessori πιστεύει στην καλλιέργεια των ματιών που θα βλέπουν καλά, γεγονός που θα βοηθήσει σημαντικά το εικαστικό έργο του παιδιού.³⁰

Ο Delacroix προσπαθούσε μέσα απ' την οξύτατη παρατηρητικότητα του και με άλλους τρόπους να ανακαλύψει τους χρωματικούς νόμους που προαισθανόταν η εξαιρετική ευαισθησία του.³¹

Ο οργανισμός ενεργεί αρχικά με την αφή και μετά με τις αισθήσεις της ακοής, της όρασης, της όσφρησης και της γεύσης, οι οποίες εμφανίζονται με την τελειοποίηση του βιολογικού του τύπου. Οι ικανότητες των αισθήσεων της αφής και της όρασης αναδεικνύουν τις εικαστικές τέχνες. Δηλαδή, αν επιχειρήσει κανείς να αναλύσει τις νοητικές εικόνες στα συστατικά τους στοιχεία, θα ανακαλύψει ότι αποτελούνται από αισθητηριακά δεδομένα που απορρέουν από την όραση, αλλά και από αναμνήσεις αφής και κίνησης.

1.α. Η παρατήρηση μέσα από τις αισθήσεις.

Επειδή η παρούσα εργασία θα ασχοληθεί με δραστηριότητες που αφορούν περισσότερο την όραση και λιγότερο τις άλλες αισθήσεις, αρχίζει μ' αυτή πρώτη.

▪ Όραση:

Βασικός παράγοντας της δημιουργίας της τέχνης για τον Arnheim είναι η οπτική αντίληψη. Μέσω αυτής ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την ισορροπία των πραγμάτων μέσα στο χώρο, το σχήμα και τη μορφή των αντικειμένων που αποκαλύπτονται από το φως, την ιδιαιτερότητα του χρώματός τους, την κίνηση, τη δυναμική, την έκφρασή τους. Ο καλλιτέχνης δεν μπορεί να βασιστεί σε απλή γνώση. Πρέπει να χρησιμοποιήσει το άμεσο οπτικό εφέ που δημιουργείται από αντιληπτικούς παράγοντες. Οι αντιληπτικοί παράγοντες, λέει ο Arnheim, είναι εκείνοι που προσδιορίζουν τη θέση βάθους κάποιων επιπέδων στον εικαστικό χώρο. Η αντίληψη αρχίζει με την καταγραφή μεμονωμένων περιπτώσεων, οι κοινές ιδιότητες των οποίων μπορούν να γίνουν αντιληπτές από πλάσματα διανοητικώς ικανά να μορφοποιούν ιδέες.³²

Ο Πλάτων ισχυρίζεται στον *Τίμαιό* του ότι η απαλή φωτιά που θερμαίνει το ανθρώπινο σώμα ρέει προς τα έξω δια μέσου των ματιών σ' ένα απαλό πυκνό ρεύμα φωτός. Έτσι, μια απτή γέφυρα χτίζεται ανάμεσα στον παρατηρητή και στο υπό παρατήρηση αντικείμενο και οι παλμοί φωτός που πηγάζουν από το αντικείμενο ταξιδεύουν μέσω αυτής της γέφυρας προς τα μάτια και από κει προς την ψυχή. Οι μέρες της πρωτόγονης οπτικής πέρασαν, αλλά η εμπειρία απ' την οποία προήλθε παραμένει ζωντανή και γίνεται ακόμα εμφανής στην ποίηση. Ο T. S. Eliot, επί παραδείγματι,

έγραψε: ``Και η αόρατη ακτίνα του ματιού τα άγγιξε, γιατί τα τριαντάφυλλα είχαν την όψη λουλουδιών που κάποιος τα κοιτάζει``.

Ο Baud αποκαλεί την όραση «παράθυρο του σώματος», απ' όπου η ψυχή θεωρεί και χαίρεται την ομορφιά του κόσμου (Baud 1963).

Ο Goethe ανακαλύπτει στην όραση ένα μεγαλείο εργασιών, γι' αυτό χαρακτηριστικά έλεγε: «Τα μάτια ακούνε και μιλάνε».

Η ζωγραφική για τον Leonardo Da Vinci υπερέχει, γιατί υπηρετεί μια ανώτερη αίσθηση (την όραση), την οποία δικαιολογημένα χαρακτήρισαν «βασίλισσα όλων των αισθήσεων».

Η λειτουργία της όρασης σημαίνει φως - και χωρίς αυτό όλα είναι μαύρα, ένα τίποτα. Οι άνθρωποι που ασχολούνται με τις οπτικές τέχνες (όπως οι καλλιτέχνες) εξουσιάζονται από την όρασή τους και ό,τι είναι ωραίο, ευχάριστο για τα μάτια τους, γίνεται νόμος γι' αυτούς.

▪ Ακοή:

Η παρατήρηση δέχεται επίσης ερεθίσματα μέσω της ακοής. Το ερέθισμα της ακοής γίνεται από το άκουσμα ποικίλων πραγμάτων, όπως ενός ασυνήθιστου θορύβου, ενός παραμυθιού, ενός μηνύματος κ.λ.π. Από το άκουσμα αντλούνται διάφορες πληροφορίες, τις οποίες ο άνθρωπος επεξεργάζεται και στη συνέχεια αντιδρά ανάλογα. Οι αντιδράσεις μπορεί να προκαλέσουν:

- την έμπνευση ιδεών και την απόδοσή τους σε εικαστικές δημιουργίες,
- την αντιμετώπιση του θορύβου,
- την επίλυση του προβλήματος.

▪ Αφή:

Ο κόσμος της ύλης προσφέρεται στην αφή μας μέσω της υφής των υλικών. Η υφή των υλικών είναι απλώς μία από τις φυσικές τους ιδιότητες. Η υφή του κάθε υλικού μπορεί να θεωρηθεί ταυτόχρονα και ως το ίχνος του.

Έτσι, με την ψηλάφηση στο σκοτάδι, τα αντικείμενα μπορούν να αναγνωριστούν από την υφή τους, όπως μια ξύλινη επιφάνεια, ένα τζάμι ή ένας αδρά σοβαντισμένος τοίχος. Στο φως η λειτουργία της αφής αλλάζει, γιατί είναι άμεσα εξαρτημένη από την όραση. Η όραση μπορεί να δραστηριοποιεί μια νοερή ψηλάφηση ή ακόμα περισσότερο, εμπειρίες που έχουν βιωθεί σε συνθήκες διαφορετικές.³³

1. β. Η όραση ως ενεργητική εξερεύνηση.

Η οπτική εικόνα στον αμφιβληστροειδή ερεθίζει εκατόν τριάντα περίπου εκατομμύρια μικροσκοπικούς δέκτες ο καθένας απ' τους οποίους ευαισθητοποιείται στο μήκος κύματος και στην ένταση του φωτός που λαμβάνει. Πολλοί απ' αυτούς τους δέκτες δεν λειτουργούν ανεξάρτητα. Οι διασυνδέσεις των νεύρων καθ' εαυτές δημιουργούν ομάδες δεκτών.

Το να κοιτάζουμε ένα αντικείμενο μοιάζει περισσότερο με το να απλώνουμε το χέρι για να το αγγίζουμε. Μ' ένα αόρατο δάκτυλο κινούμαστε μέσα στο γύρω χώρο μας, προχωρούμε στα διάφορα σημεία όπου βρίσκονται τα πράγματα, τα αγγίζουμε, τα πιάνουμε, διατρέχουμε τις επιφάνειες και τα όριά τους, εξερευνούμε την υφή τους. Η αντίληψη σχημάτων είναι μια κατ' εξοχήν ενεργητική διαδικασία.

Το να βλέπουμε, σημαίνει να αδράχνουμε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των αντικειμένων, λέει ο Arnheim. Μερικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μπορούν να προσδιορίσουν όχι μόνο την ταυτότητα ενός αισθητού αντικειμένου, αλλά να το κάνουν να φαίνεται σαν μια ολοκληρωμένη, ενιαία διάταξη. Αυτό ισχύει όχι μόνο για την εικόνα του

αντικειμένου στο σύνολό της, αλλά και για κάθε λεπτομέρειά του στην οποία εστιάζεται η προσοχή μας. Για να το καταλάβουμε καλύτερα αυτό, ας σκεφτούμε πως το πρόσωπο ενός ανθρώπου, αλλά και ολόκληρο το σώμα θεωρείται σαν μια γενική διάταξη ουσιωδών στοιχείων, που είναι τα μάτια, η μύτη, τα αυτιά, το στόμα, στα οποία μπορούν να προστεθούν και επιμέρους λεπτομέρειες στο καθένα απ' αυτά.

Τα μικρά παιδιά είναι ικανά να παρατηρούν ακόμα και τις πιο ανεπαίσθητες αλλαγές στην εξωτερική εμφάνιση των πραγμάτων που γνωρίζουν κάθε φορά. Τις μικρές μεταβολές, για παράδειγμα, στα μαλλιά ενός ανθρώπου που φαίνονται ατημέλητα, μπορεί εύκολα κάποιος να την αντιληφθεί.

Ωστόσο, όταν το αντικείμενο που παρατηρείται δεν έχει αυτό τον ενιαίο χαρακτήρα, τότε οι λεπτομέρειες χάνουν το νόημά τους και το σύνολο παύει να αναγνωρίζεται από τον παρατηρητή. Δηλαδή, εάν δείξουμε στα παιδιά ένα μάτι, αποκομμένο από το υπόλοιπο πρόσωπο, θα αντιληφθούν ότι αυτό ανήκει σε ένα ανθρώπινο πρόσωπο ή σε πρόσωπο ενός ζώου, αφού λείπει το όλο που θα το διευκρίνιζε αυτό.³⁶

1. γ. Τα παιδιά στο ρόλο του παρατηρητή.

Βασική προϋπόθεση για την πραγμάτωση της κοινωνικής μάθησης από την πλευρά του παρατηρητή, είναι ότι αυτός πρέπει να διαθέτει κίνητρα και ενδιαφέροντα, τα οποία προσανατολίζουν την προσοχή του, για να παρατηρήσει και να υιοθετήσει τη συμπεριφορά του προτύπου.³⁴

Με τον ίδιο τρόπο και τα παιδιά στο χώρο του νηπιαγωγείου, θα πρέπει να διακρίνονται από κίνητρα και ενδιαφέροντα, τα οποία θα το προσανατολίσουν, ώστε να παρατηρήσει πράγματα και καταστάσεις. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να δημιουργηθούν τα κίνητρα στο παιδί, ώστε να ενδιαφερθεί, για παράδειγμα, να παρατηρήσει ένα αντικείμενο και να προσπαθήσει να το αποδώσει ως έχει, οδηγούμενο απ' αυτή την παρατήρηση που προηγήθηκε.

Ωστόσο, η ύπαρξη αυτών των κινήτρων, εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος από τις προηγούμενες ενισχύσεις και πετυχημένες ενέργειες του παρατηρητή, από τις προσδοκίες και τις στάσεις του, αλλά και από την ανάγκη ικανοποίησης των βασικών αναγκών του. Αυτό στο χώρο του νηπιαγωγείου, μπορεί να ερμηνευθεί και να διαπιστωθεί ως προς το εξής: π.χ. τα παιδιά εκείνα που δεν έχουν αρκετή σιγουριά και αυτοπεποίθηση στον εαυτό τους, παρατηρούν και στη συνέχεια υιοθετούν συμπεριφορές άλλων συνομηλίκων τους. Αυτό επεκτείνεται και έχει ισχύ και στις δημιουργίες τους, όπου κάποιο παιδί που δυσκολεύεται να αντεπεξέλθει σε κάποια εικαστική δημιουργία που του ζητιέται, καταφεύγει στην παρατήρηση της συμπεριφοράς και δημιουργίας του διπλανού του. Εμπιστεύεται δηλαδή, τη συμπεριφορά και στάση του άλλου απέναντι σε κάθε κατάσταση, έτσι ώστε να αποφύγει την πιθανότητα λάθους και απογοήτευσης και να αντεπεξέλθει σωστά.

Πέρα απ' αυτό, η παρατήρηση είναι μια διαδικασία πολύ γνωστή και συχνή στα παιδιά, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής τους. Ο Bandura αναφέρει μια σειρά από έρευνες που έδειξαν ότι τα νήπια κατέχουν σε ικανοποιητικό βαθμό βασικές δυνατότητες αναπαράστασης. Ωστόσο, τα μικρά παιδιά παρουσιάζουν ορισμένες αναπτυξιακές ελλείψεις στην προσοχή, πράγμα που περιορίζει την ικανότητά τους για παρατήρηση.

Βασικά αυτό που συμβαίνει είναι ότι τα μικρά παιδιά δυσκολεύονται να παρατηρήσουν ταυτόχρονα πολλαπλά πληροφοριακά ερεθίσματα, να τα διακρίνουν και να ανακαλύψουν τις σχετικές από τις άσχετες διαστάσεις σε μια δραστηριότητα του προτύπου. Εκτός αυτού, ένα άλλο που συμβαίνει είναι ότι παρουσιάζουν δυσκολίες στο να διατηρήσουν την προσοχή τους στραμμένη στα υπό εξέλιξη γεγονότα για αρκετό χρονικό διάστημα και να αποκτήσουν επαρκείς πληροφορίες για τα γεγονότα και τις δραστηριότητες, που επιδεικνύονται από τα πρότυπα του περιβάλλοντός τους.³⁵

Επιπλέον ένα άλλο στοιχείο όσον αφορά την παρατήρηση από τα παιδιά, είναι το γεγονός ότι με την παρατήρηση μιμούνται κάτι ή κάποιον, υιοθετώντας την αποδεκτή συμπεριφορά και απορρίπτει την τιμωρούμενη. Εάν δηλαδή, κάποιο παιδί ζωγραφίζει κάτι, κοιτώντας το πρότυπο που δείχνει ο δάσκαλος και αυτό που φτιάχνει επιβραβεύεται απ' αυτόν, τότε και οι υπόλοιποι θα προσπαθήσουν να το φτιάξουν ανάλογο, ώστε να έχει και γι' αυτούς το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Ο παρατηρητής βλέπει τις ωθήσεις και τις έλξεις σε οπτικές διατάξεις σαν γνήσιες ιδιότητες των αντιληπτών αντικειμένων. Γι' αυτόν, η αισθητή εικόνα και όχι η μορφή είναι το έργο τέχνης. Εκείνος που θέλει να υπολογίζεται σαν δημιουργικός παρατηρητής, θα πρέπει να παρατηρεί την αρχική κατάσταση ενός πράγματος, στη συνέχεια την τροποποίηση και τελικά τις συνέπειες ή το αποτέλεσμα της τροποποίησης που έγινε.

2. Τα παιδιά σχεδιάζουν μέσα απ' την παρατήρηση.

Τα σχέδια που φτιάχνουν τα μικρά παιδιά, σε μας φαντάζουν ατελή και πρόχειρα και δεν μοιάζουν σε τίποτα με τα τέλεια έργα των μεγάλων ζωγράφων. Τα πρώιμα παιδικά σχέδια δεν δείχνουν καμία διάθεση να προσαρμοστούν σε ρεαλιστική εμφάνιση ούτε και τις αναμενόμενες χωρικές προβολές. Τα σχέδια των μικρών παιδιών, δείχνουν περιορισμένο κινητικό έλεγχο. Οι γραμμές τους μερικές φορές, ακολουθούν μια ακανόνιστη ζιγκ-ζαγκ πορεία και δεν συναντώνται εκεί ακριβώς που θα έπρεπε. Όμως, πολλές φορές οι γραμμές είναι αρκετά ακριβείς για να δείξουν πως υποτίθεται ότι θα πρέπει να είναι το σχέδιο.

Κάποιοι θεωρητικοί διατηρούν την άποψη ότι τα παιδιά στοχεύουν στο να κάνουν ευθείες γραμμές, κύκλους και οβάλ, για τον απλούστατο λόγο ότι αυτά είναι απλά σχήματα και είναι σχετικά εύκολο να σχεδιαστούν. Η παρατηρητικότητα στα μικρά παιδιά είναι τόσο μεγάλη, που κάνει τους μεγάλους να απορούν, όταν για παράδειγμα αφοσιώνονται την ώρα που σχεδιάζουν ή ζωγραφίζουν.

Η νοησιαρχική θεωρία, είναι μια θεωρία που έχει εφαρμοστεί σε παιδικά σχέδια και δίνει την εξήγηση ότι, εφόσον τα παιδιά δεν απεικονίζουν αυτό που κανείς θεωρεί ότι βλέπουν, κάποια διανοητική δραστηριότητα πρέπει να παρεμβάλλεται. Είναι πολύ σύνηθες και εμφανές, το γεγονός ότι τα παιδιά περιορίζονται στο να αναπαριστούν τις γενικές ιδιότητες των αντικειμένων, που είναι ευρέως γνωστές και αποδεκτές, όπως η στρογγυλότητα του κεφαλιού, η συμμετρία του ανθρώπινου σώματος κ.λ.π. Η νοησιαρχική θεωρία ισχυρίζεται ακόμη, ότι τα παιδικά σχέδια, προέρχονται από μια μη οπτική πηγή και συγκεκριμένα από «αφηρημένες» ιδέες.³⁷

3. Πως μπορεί να αναπτυχθεί η παρατήρηση των παιδιών.

Η διαδικασία της παρατήρησης δεν είναι κάτι έμφυτο. Είναι κάτι που μαθαίνεται, μια επίκτητη τεχνική. Ο άνθρωπος μαθαίνει να παρατηρεί και να αντιλαμβάνεται ταυτόχρονα. Σ' αυτό βέβαια συμβάλλουν πολλοί παράγοντες, τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς.

Ωστόσο, εξετάζοντας κανείς το ζήτημα της παρατήρησης, μπορεί να καταλήξει στους ακόλουθους τρόπους παρατήρησης, που θα βοηθήσουν ο καθένας ξεχωριστά στην ανάπτυξη της ίδιας αλλά και της οπτικής αντίληψης.

Έτσι μιλάμε για:

- ★ Παρατήρηση τυχαία (ευκαιριακή ή συμπτωματική) και σκόπιμη.
- ★ Παρατήρηση συστηματική ή μεθοδική.
- ★ Παρατήρηση- Απόκτηση γνώσεων.
- ★ Παρατήρηση απομόνωσης.
- ★ Παρατήρηση καταγραφής (συλλεκτική και επιλεκτική).
- ★ Παρατήρηση συνδυασμών.
- ★ Παρατήρηση με χρόνο και τόπο.
- ★ Παρατήρηση εσωτερικής και εξωτερικής πρόκλησης.
- ★ Παρατήρηση ψυχικών εκδηλώσεων.
- ★ Παρατήρηση και νόηση.
- ★ Παρατήρηση και εκφραστική δημιουργία.
- ★ Παρατήρηση και κριτική παρέμβαση.
- ★ Παρατήρηση συσχετισμού και έρευνας.
- * Παρατήρηση ενόργανη ή έμμεσης ή άμεσης επαφής.³⁸

Από όλους τους παραπάνω τρόπους ανάπτυξης της παρατήρησης και κατά συνέπεια και της οπτικής αντίληψης των παιδιών, στο ερευνητικό μέρος που ακολουθεί, θα ασχοληθούμε με την παρατήρηση και την εκφραστική δημιουργία. Τα παιδιά, μέσα από μια σειρά οργανωμένων δραστηριοτήτων, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας, θα προσπαθήσουν να μπουνε στη διαδικασία παρατήρησης αντικειμένων αρχικά και κατόπιν στην εκφραστική δημιουργία των όσων είδαν, μέσα από την τέχνη της ζωγραφικής. Σκοπός μας, η απόδειξη του μέτρου κατανόησης, εκ της μνήμης αρχικά και έπειτα εκ του πραγματικού.

➤ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

1. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ:** Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987, σελ. 35.
2. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ:** Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987, σελ. 13, 16.
3. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ:** Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστρολάβος / Ευθύνη, 1987, σελ. 55.
4. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ:** Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987, σελ. 7, 12.
5. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ:** Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστρολάβος / Ευθύνη, 1987, σελ. 122.
6. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ:** Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987, σελ. 20.
7. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ:** Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστρολάβος / Ευθύνη, 1987, σελ. 82.
8. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ:** Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987, σελ. 18 – 22.
9. **ΓΚΛΥΝ ΤΟΜΑΣ – ΑΝΖΕΛ ΣΙΑΚ:** Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σελ. 163, 199.
10. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ:** Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 51, 52.
11. **CENNINO CENNINI:** Το βιβλίο της τέχνης, η πραγματεία περί της ζωγραφικής, από τον Cennino Cennini, Έκδοση ARTGRAF 1991, σελ. 17.
12. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ:** Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστρολάβος / Ευθύνη, 1987, σελ. 41.
13. **ΔΑΡΑΚΗ ΠΕΠΗ:** Η αισθητική αγωγή του παιδιού, Εκδόσεις Αντιπαράλληλα, Αθήνα 1979, σελ. 88.
14. **ΜΟΥΖΑΚΗΣ ΤΑΣΟΣ:** Ειδική διδακτική της ζωγραφικής, Αθήνα 1987, σελ. 387.

15. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ**: Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 35, 67.
16. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ**: Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστrolάβος / Ευθύνη, 1987, σελ. 29, 30, 83, 59, 52, 35, 20.
17. **KAMII CONSTANCE – DEVRIES RHETA**: Η θεωρία του Jean Piaget και η προσχολική αγωγή, Εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1979, σελ. 99.
18. **ΓΚΛΥΝ ΤΟΜΑΣ – ΑΝΖΕΛ ΣΙΑΚ**: Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σελ. 220, 17.
19. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ**: Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987, σελ. 126, 24.
20. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ**: Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 35, 67.
21. **ΚΑΚΑΝΑ ΔΟΜΝΑ – ΜΙΚΑ**: Θεωρία και μεθοδολογία δραστηριοτήτων στην προσχολική αγωγή, Εκδοτικός οίκος αδερφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1994, 2000, σελ. 35 – 38.
22. **ΦΛΟΡΑΝΣ ΝΤΕ ΜΕΡΕΝΤΙΕ**: Το παιδικό σχέδιο, Εκδόσεις Υποδομή, Αθήνα 1981, σελ. 39, 40.
23. **ΓΚΛΥΝ ΤΟΜΑΣ – ΑΝΖΕΛ ΣΙΑΚ**: Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σελ. 94, 95.
24. **ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ**: Κατανοώντας τη συμπεριφορά μας (Πανεπιστημιακές σημειώσεις), Βόλος 2000, σελ. 43, 44.
25. **ΡΙΤΣΜΟΝΤ Π.**: Εισαγωγή στον Πιαζέ, Εκδόσεις Υποδομή ΕΠΕ, 1970, σελ. 131, 137 - 139.
26. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ**: Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 74.
27. **ΖΑΦΡΑΝΑΣ Α.Β. – ΚΑΤΣΙΟΥ ΖΑΦΡΑΝΑ Μ.**: Φυσιολογία της μάθησης – Ύλη & Εγκέφαλος, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 129 – 134.

28. **ΚΟΛΛΙΑΔΗΣ Α. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ:** Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη – Β. Κοινωνιογνωστικές θεωρίες, Αθήνα 1991, σελ. 92.
29. **JACQUELLIN GOODNOW:** Τα παιδιά σχεδιάζουν, εικόνα του χαρακτήρα και της πνευματικής τους ανάπτυξης, Εκδόσεις Κουτσούμπος Α.Ε., 1988, σελ. 39 – 40.
30. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ:** Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 65.
31. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ:** Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστρολάβος / Ευθύνη, 1987, σελ. 13.
32. **JACQUELLIN GOODNOW:** Τα παιδιά σχεδιάζουν, εικόνα του χαρακτήρα και της πνευματικής τους ανάπτυξης, Εκδόσεις Κουτσούμπος Α.Ε., 1988, σελ. 123, 124.
33. **ARNHEIM R.:** Τέχνη και οπτική αντίληψη – Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης, Εκδόσεις Θεμέλιο 1999, σελ. 57 – 59.
34. **ΚΟΛΛΙΑΔΗΣ Α. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ:** Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη – Β. Κοινωνιογνωστικές θεωρίες, Αθήνα 1991, σελ. 118, 119.
35. **ΚΟΛΛΙΑΔΗΣ Α. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ:** Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη – Β. Κοινωνιογνωστικές θεωρίες, Αθήνα 1991, σελ. 139, 141.
36. **ARNHEIM R.:** Τέχνη και οπτική αντίληψη – Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης, Εκδόσεις Θεμέλιο 1999, σελ. 184, 185, 186, 189.
37. **ARNHEIM R.:** Τέχνη και οπτική αντίληψη – Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης, Εκδόσεις Θεμέλιο 1999, σελ.
38. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ:** Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002, σελ. 87 – 89.

➤ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

ΞΕΝΟΙ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ – ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:

1. **ARNHEIM R.:** Τέχνη και οπτική αντίληψη – η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999.
2. **CENNINO CENNINI:** Το βιβλίο της τέχνης, η πραγματεία περί της ζωγραφικής, από τον Cennino Cennini, Εκδόσεις Artgraf, 1991.
3. **GOODNOW JACQUELLIN:** Τα παιδιά σχεδιάζουν, εικόνα του χαρακτήρα και της πνευματικής τους ανάπτυξης, Εκδόσεις Κουτσούμπος Α.Ε., 1988.
4. **KAMII CONSTANCE – DEVRIES RHETA:** Η θεωρία του Jean Piaget και η προσχολική αγωγή, Εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1979.
5. **ΡΙΤΣΜΟΝΤ Π.:** Εισαγωγή στον Πιαζέ, Εκδόσεις Υποδομή ΕΠΕ, 1970.
6. **ΤΟΜΑΣ ΓΚΛΥΝ – ΣΙΑΚ ΑΝΖΕΛ:** Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997.
7. **ΦΛΟΡΑΝΣ ΝΤΕ ΜΕΡΕΝΤΙΕ:** Το παιδικό σχέδιο, Εκδόσεις Υποδομή, Αθήνα 1981.

ΈΛΛΗΝΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ – ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:

8. **ΔΑΡΑΚΗ ΠΕΠΗ:** Η αισθητική αγωγή του παιδιού, Εκδόσεις Αντιπαράλληλα, Αθήνα 1979.
9. **ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ:** Κατανοώντας τη συμπεριφορά μας (Πανεπιστημιακές σημειώσεις), Βόλος 2000.
10. **ΖΑΦΡΑΝΑΣ Α.Β. – ΚΑΤΣΙΟΥ ΖΑΦΡΑΝΑ Μ.:** Φυσιολογία της μάθησης – Ύλη & Εγκέφαλος, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
11. **ΚΑΚΑΝΑ ΔΟΜΝΑ – ΜΙΚΑ:** Θεωρία και μεθοδολογία δραστηριοτήτων στην προσχολική αγωγή, Εκδοτικός οίκος αδερφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1994.
12. **ΚΟΖΑΚΟΥ – ΤΣΙΑΡΑ ΌΛΓΑ:** Εισαγωγή στην εικαστική γλώσσα, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1988.
13. **ΚΟΛΛΙΑΔΗΣ Α. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ:** Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη – Β. Κοινωνιογνωστικές θεωρίες, Αθήνα 1991.

14. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ:** Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από την παρατήρηση, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002.
15. **ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ:** Εικαστικές δημιουργίες, μέσα από τη φαντασία, Ιδέες – σκέψεις – προτάσεις δραστηριοτήτων, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002.
16. **ΜΟΥΖΑΚΗΣ ΤΑΣΟΣ:** Ειδική διδακτική της ζωγραφικής, Αθήνα 1987.
17. **ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. – ΓΚΙΚΑΣ:** Η γέννηση της νέας τέχνης, Εκδόσεις Αστrolάβος / Ευθύνη, 1987.
18. **ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ:** Εισαγωγή στην τέχνη, Αρχιτεκτονική – Πλαστική, Συλλογή προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1987.

Β' ΜΕΡΟΣ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΝΗΣΙΑΓΩΓΕΙΟΥ.

1. Στόχος της έρευνας.

Αντικείμενο της έρευνάς μας, ήταν να διερευνήσουμε, κατά πόσο η παρατήρηση μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά, στο να αποδώσουν καλύτερα εικαστικά ένα αντικείμενο. Εάν δηλαδή, παρατηρώντας ένα αντικείμενο, είναι ικανά στο να αποδώσουν καλύτερα τα στοιχεία του στο σύνολό τους. Επιπλέον να βοηθηθούν, ώστε να ξεπεράσουν τις τυχόν προσωπικές λανθασμένες γνώσεις γύρω από κάποιο αντικείμενο. Τέλος να δούμε κατά πόσο η παρατήρηση βοήθησε στο να επικεντρώσουν την προσοχή τους και να κατανοήσουν τα σωστά μεγέθη, σχήματα, χρώματα, αναλογίες και λεπτομέρειες που έχει το αντικείμενο που παρατηρούν και έπειτα καλούνται να ζωγραφίσουν.

Παρακάτω, θα ακολουθήσει μια σειρά από δραστηριότητες:

- Η πρώτη δραστηριότητα θα αφορά δύο θέματα, το τριαντάφυλλο και το μυρμήγκι. Θα πραγματοποιηθούν σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση θα περιλαμβάνει εικαστική δημιουργία, μέσω μνήμης και η δεύτερη φάση εικαστική δημιουργία μέσω παρατήρησης.
- Η δεύτερη δραστηριότητα έχει θέμα της μια κούκλα (Muppet) και πραγματοποιείται και αυτή σε δύο φάσεις: η πρώτη φάση περιλαμβάνει εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση για λίγο χρόνο, και η δεύτερη φάση εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση για αρκετό χρόνο.
- Η τρίτη δραστηριότητα έχει ως θέμα το γουρουνάκι (κούκλα - παιχνίδι), και πραγματοποιείται και αυτή σε δύο φάσεις: η πρώτη φάση περιλαμβάνει εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση από μακρινή απόσταση, και

η δεύτερη φάση εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση από κοντινή απόσταση.

- Η τέταρτη δραστηριότητα έχει ως θέμα γνωστά και άγνωστα αντικείμενα στα παιδιά (cd, τρίφτης, μαρκαδόρος). Τα παιδιά καλούνται να αποδώσουν εικαστικά τα αντικείμενα, μετά από παρατήρηση πάνω σε αυτά.
- Τέλος, η πέμπτη δραστηριότητα έχει ως θέμα δύο αντικείμενα (μαρκαδόρος – κουτάκι). Τα παιδιά καλούνται να τα αποδώσουν εικαστικά, έπειτα από παρατήρηση, από διάφορες όμως κατευθύνσεις.

2. Υποθέσεις.

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι υποθέσεις της έρευνάς μας διαμορφώνονται ως εξής:

- Η εφαρμογή μιας δραστηριότητας παρατήρησης σε δυο φάσεις, βοηθά τα παιδιά να πειραματιστούν και τελικά να προβούν στο σωστό αποτέλεσμα.
- Τα αγόρια ή τα κορίτσια είναι εκείνα που δίνουν μεγαλύτερη σημασία στη λεπτομέρεια και παρατηρούν περισσότερο.

- Ο βαθμός οικειότητας και γνωριμίας με ένα αντικείμενο, βοηθά στην καλύτερη εικαστική απόδοσή του, σε σχέση με κάποιο λιγότερο οικείο .
- Η απόσταση στέκεται εμπόδιο για την καλή παρατήρηση και δυσκολεύει το έργο των παιδιών.
- Με την παρατήρηση κατανοούνται καλύτερα και κατακτούνται έννοιες όπως, μέγεθος, διαστάσεις, σχήμα, χρώμα, λεπτομέρειες, γεγονός που θα βοηθήσει για ένα καλύτερο εικαστικό αποτέλεσμα.
- Η χρονική διάρκεια παρατήρησης ενός αντικειμένου, παίζει σημαντικό ρόλο στο εικαστικό αποτέλεσμα.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ – ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

1^η δραστηριότητα: Εικαστική δημιουργία μέσω μνήμης.

Α΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Το τριαντάφυλλο.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά.

Στόχος: Να μπορέσουν τα νήπια να αποδώσουν εικαστικά ένα αντικείμενο που θα τους ζητηθεί, χωρίς επίδειξη του και προηγούμενη συζήτηση γύρω απ' αυτό, όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα.

Υλικά: -Κόλλες άσπρες για ζωγραφική.
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια στη γωνιά της συζήτησης και τα ρωτάμε τι εποχή έχουμε τώρα. Αφού μας απαντήσουν τα ρωτάμε τι παρατηρούν τριγύρω στη φύση τώρα που είναι άνοιξη.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Αφού μας απαντήσουν ότι υπάρχουν πολλά λουλούδια, τα προτρέπουμε στη συνέχεια να ζωγραφίσουν σ' ένα χαρτί ένα συγκεκριμένο λουλούδι που επιλέξαμε (ένα τριαντάφυλλο κόκκινο) και να το απεικονίσουν στο χαρτί όσο το δυνατόν καλύτερα. Δεν βοηθάμε ούτε δίνουμε διευκρινιστικές οδηγίες αλλά αφήνουμε μόνα τους τα νήπια να εκφραστούν βάσει της ήδη υπάρχουσας γνώσης τους γύρω απ' το θέμα.

1^η δραστηριότητα: Εικαστική δημιουργία μέσω παρατήρησης.

Β΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Το τριαντάφυλλο.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να αποδώσουν πάλι εικαστικά το αντικείμενο που ζωγράρισαν και την προηγούμενη μέρα, έχοντας την δυνατότητα να το βλέπουν και να συζητήσουν γύρω απ' αυτό, αναλύοντας τα επιμέρους στοιχεία του. Να το αποδώσουν όσο λεπτομερέστερα γίνεται.

Υλικά: -Πραγματικό λουλούδι (π.χ. τριαντάφυλλο κόκκινο)

-Κόλλες για ζωγραφική

-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση

-Διαλογική

-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά συζήτησης και έπειτα των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Συγκεντρωνόμαστε στη γωνιά της συζήτησης με τα νήπια και υπενθυμίζουμε το θέμα με το οποίο ασχοληθήκαμε την προηγούμενη μέρα. Σε περίπτωση που δυσκολευτούν, τους το υπενθυμίζουμε. Στη συνέχεια εμφανίζουμε στην τάξη ένα αληθινό λουλούδι (τριαντάφυλλο κόκκινο) και το δείχνουμε στα παιδιά, ώστε να το παρατηρήσουν καλύτερα και να επικεντρωθούν σε στοιχεία του που θα τα βοηθήσει να το αποδώσουν καλύτερα εικαστικά.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Έτσι αρχίζουμε μια συζήτηση γύρω απ' τα λουλούδια πιο λεπτομερή, έτσι ώστε να αναλύσουμε όλες τις πτυχές του θέματος που επεξεργαζόμαστε. Μιλάμε και αναλύουμε όλα τα εξωτερικά στοιχεία του αντικειμένου αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Έτσι, αναφερόμαστε στο χρώμα, στο σχήμα, στο μέγεθός του, στην υφή του, στα μέρη που αποτελείται αλλά και στις ιδιαιτερότητές του όπως το άρωμά του. Εξαντλούμε όσο το δυνατόν καλύτερα το θέμα από όλες του τις πλευρές. Έπειτα, ζητάμε να ζωγραφίσουν τώρα πάλι το ίδιο λουλούδι που ζωγράρισαν και την προηγούμενη μέρα, ώστε να δούμε αν θα είναι ίδια τα δυο έργα, της προηγούμενης και της σημερινής ημέρας.

1^η δραστηριότητα: Εικαστική δημιουργία μέσω μνήμης.

Α΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Το μυρμήγκι.

Γνωστικό αντικείμενο:Εικαστικά

Στόχος: Να μπορέσουν τα νήπια να αποδώσουν εικαστικά ένα αντικείμενο που θα τους ζητηθεί, χωρίς επίδειξη του και προηγούμενη συζήτηση γύρω απ' αυτό, όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα.

Υλικά: -Κόλλες για ζωγραφική
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια στη γωνιά των εικαστικών και τα ρωτάμε αν ξέρουν τι είναι τα έντομα. Αναφέρουμε κάποια απ' αυτά.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Στη συνέχεια επικεντρωνόμαστε σε ένα συγκεκριμένο, το μυρμήγκι και τους ζητάμε να το ζωγραφίσουν, χωρίς να συζητήσουμε γύρω από αυτό και να δώσουμε στοιχεία που θα βοηθούσαν. Μοιράζουμε κόλλες για ζωγραφική και μαρκαδόρους και τα αφήνουμε να δημιουργήσουν τα έργα τους. Δεν βοηθάμε καθόλου και εμπιστευόμαστε την γνώση και εμπειρία των παιδιών γύρω από το θέμα.

1^η δραστηριότητα: Εικαστική δημιουργία μέσω παρατήρησης.

Β' ΦΑΣΗ

Θέμα: Το μυρμήγκι.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να αποδώσουν πάλι εικαστικά το αντικείμενο που ζωγράρισαν και την προηγούμενη μέρα, έχοντας την δυνατότητα να το βλέπουν και να συζητήσουν γύρω απ' αυτό, αναλύοντας τα επιμέρους στοιχεία του. Να το αποδώσουν όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα.

Υλικά: -εικόνα μεγάλη με μυρμήγκι

-Κόλλες για ζωγραφική

-Μαρκαδόροι

Χώρος: -Η γωνιά της συζήτησης και έπειτα των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια αρχικά στη γωνιά της συζήτησης και υπενθυμίζουμε το θέμα με το οποίο ασχοληθήκαμε την περασμένη μέρα, για τα έντομα και συγκεκριμένα με το μυρμήγκι.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Έτσι αρχίζουμε τώρα να μιλάμε για το μυρμήγκι και να αναλύουμε τα μορφολογικά στοιχεία του. Ταυτόχρονα δείχνουμε και την εικόνα που έχουμε φέρει, ώστε να παρατηρήσουν καλύτερα τα παιδιά και να συγκρατήσουν λεπτομερή στοιχεία του. Λέμε για παράδειγμα που βρίσκονται τα πόδια του, πόσο μεγάλο είναι το σώμα του, τι σχήμα έχει, τι χρώμα, τι τρώει κ.λ.π. Αφού γίνει λοιπόν μια λεπτομερής αναφορά σ' αυτό, τότε προτρέπουμε τα νήπια τώρα που γνώρισαν το μυρμήγκι καλύτερα, να το ζωγραφίσουν. Μοιράζουμε κόλλες για ζωγραφική και μαρκαδόρους και τα αφήνουμε να φτιάξουν τα έργα τους. Αφού τελειώσουν, συγκρίνουμε με τα έργα της προηγούμενης μέρας.

2^η δραστηριότητα : Εικαστική δημιουργία με ελάχιστο χρόνο παρατήρησης.

Α΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Κούκλα Muppet.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να μπορέσουν τα νήπια μέσα από ελάχιστο χρόνο παρατήρησης ενός αντικειμένου, να μπορέσουν να αποδώσουν όσο το δυνατόν καλύτερα τα στοιχεία του και να αποδώσουν και τις λεπτομέρειές του.

Υλικά: -Μια κούκλα Muppet
-Κόλλες για ζωγραφική
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Επίδειξη υλικού
-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά της συζήτησης και έπειτα των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια στη γωνιά της συζήτησης και φέρνουμε στο κέντρο ένα κουτί. Ζητάμε να μαντέψουν το τι μπορεί να κρύβει μέσα. Αφού μας απαντήσουν, ανοίγουμε και διαπιστώνουμε ότι περιέχει μια κούκλα!

(Κυρίως περιεχόμενο)

Ανακοινώνουμε ότι αυτή η κούκλα ήρθε να μας επισκεφτεί αλλά θα καθίσει λίγο μαζί μας. Ήρθε να της κάνουμε το πορτραίτο, να την ζωγραφίσουμε δηλ. και γι' αυτό θα πρέπει να την παρατηρήσουμε καλά. Έτσι την αφήνουμε σ' ένα μέρος που να μπορούν να την βλέπουν καλά τα νήπια μόνο για 2-3 λεπτά και έπειτα την ξαναβάζουμε στο κουτί και υποσχόμαστε ότι θα επιστρέψει την επόμενη μέρα για να δει τις ζωγραφιές μας. Στη συνέχεια προτρέπουμε τα παιδιά να περάσουμε στη γωνιά των εικαστικών και να αρχίσουμε να ζωγραφίζουμε. Μοιράζουμε τις κόλλες και τους μαρκαδόρους και τα αφήνουμε να ασχοληθούν το καθένα με τη ζωγραφιά του.

2^η δραστηριότητα : Εικαστική δημιουργία με αρκετό χρόνο παρατήρησης.

Β΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Κούκλα Muppet.

Γνωστικό αντικείμενο:Εικαστικά

Στόχος: Να μπορέσουν τα νήπια να αποδώσουν εικαστικά την κούκλα που φτιάξανε και την προηγούμενη μέρα, έχοντας την όμως όλη την ώρα στη διάθεσή τους να τη βλέπουν και να την παρατηρούν κατά την ώρα της δημιουργίας τους, δίνοντας έμφαση στις λεπτομέρειές της.

Υλικά: -Μια κούκλα
-Κόλλες για ζωγραφική
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Διαλογική
-Επίδειξη υλικού
-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά της συζήτησης και έπειτα των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Συγκεντρωνόμαστε πάλι με τα νήπια στη γωνιά της συζήτησης και ξαναφέρνουμε το κουτί που περιέχει την κούκλα. Τους ανακοινώνουμε ότι μετά από ένα ταξίδι που έκανε επέστρεψε για να μας ξαναδεί και να δει και τα πορτραίτα που της φτιάξαμε.

(Κυρίως Περιεχόμενο)

Τους λέμε ότι σήμερα θα καθίσει όλη την ώρα μαζί μας. Έτσι έχουμε την ευκαιρία να γνωριστούμε καλύτερα και να την παρατηρήσουμε όσο γίνεται περισσότερο και καλύτερα. Αρχίζουμε να την περιεργαζόμαστε και να συζητάμε για όλα τα μέρη της, ένα-ένα ξεχωριστά. Συζητάμε για το χρώμα της, το μέγεθός της, τις λεπτομέρειες στα ρούχα, στα μαλλιά της κ.λ.π. Στη συνέχεια τα προτρέπουμε να καθίσουμε όλοι παρέα και να την ξανα - ζωγραφίσουμε, ώστε να δούμε πόσο καλύτερα την μάθαμε σήμερα. Έπειτα συγκρίνουμε τις ζωγραφιές των δύο ημερών και βλέπουμε τις διαφορές.

3^η δραστηριότητα : Εικαστική δημιουργία με παρατήρηση από από μακριά.

Α΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Το γουρουνάκι.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να μπορέσουν τα νήπια να αποδώσουν εικαστικά ένα αντικείμενο όσο γίνεται πιο λεπτομερή, βλέποντάς το από μακριά.

Υλικά: -Ένα γουρουνάκι παιχνίδι
-Κόλλες για ζωγραφική
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Επίδειξη υλικού
-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια στη γωνιά των εικαστικών και τα ρωτάμε αν θέλουνε να δούνε τι τους έχουμε φέρει. Εμφανίζουμε τη “μαγική σακούλα” με το αντικείμενο και τους ζητάμε να μαντέψουν τι μπορεί να κρύβει μέσα. Αφού μας απαντήσουν, τους αποκαλύπτουμε το περιεχόμενο.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Στη συνέχεια τους λέμε ότι επειδή δεν μας γνωρίζει καλά και φοβάται, θα καθίσει μακριά σε ένα σημείο που θα μπορούμε όμως να το βλέπουμε και να το γνωρίσουμε ζωγραφίζοντάς το. Έτσι, το τοποθετούμε σε ένα σημείο που να έχουν οπτική πρόσβαση όλα τα νήπια και μοιράζουμε κόλλες και μαρκαδόρους και τα αφήνουμε να δημιουργήσουν. Το μόνο που τους λέμε είναι να το ζωγραφίσουν όσο το δυνατόν καλύτερα και λεπτομερέστερα.

3^η δραστηριότητα : Εικαστική δημιουργία με παρατήρηση από κοντά.

Β΄ ΦΑΣΗ

Θέμα: Το γουρουνάκι.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να μπορέσουν τα νήπια να αποδώσουν εικαστικά το αντικείμενο που ασχολήθηκαν και την περασμένη μέρα, έχοντας το σε κοντινή απόσταση αυτή τη φορά, αποδίδοντας καλύτερα και τις λεπτομέρειες του.

Υλικά: -Ένα γουρουνάκι παιχνίδι

-Κόλλες για ζωγραφική

-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση

-Διαλογική

-Επίδειξη υλικού και λεπτομερή ανάλυσή του

-Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά της συζήτησης και έπειτα των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια στη γωνιά της συζήτησης και ξαναφέρνουμε στην παρέα μας και τον χθεσινό μας "φίλο". Τους λέμε πως σήμερα που μας έμαθε θα καθίσει πιο κοντά μας και θα μας γνωρίσει έναν- έναν καλύτερα.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Έτσι περνάμε στη γωνιά των εικαστικών και δείχνουμε σε ένα-ένα παιδί το γουρουνάκι, ζητώντας να το παρατηρήσει όσο το δυνατόν καλύτερα. Συζητάμε μαζί για την κατασκευή του, το υλικό, το χρώμα του, το μέγεθος και άλλα τέτοια στοιχεία του. Αφού περάσει απ' όλα τα παιδιά, το τοποθετούμε στο κέντρο να το βλέπουν όλοι και τους λέμε να προσπαθήσουν να το ζωγραφίσουν όσο γίνεται λεπτομερέστερα, παρατηρώντας το προηγουμένως καλά. Και έτσι τα αφήνουμε να εργαστούν. Στο τέλος συγκρίνουμε με τα έργα της προηγούμενης μέρας.

4^η δραστηριότητα : Εικαστική δημιουργία με παρατήρηση από διάφορες κατευθύνσεις.

Θέμα: Τα αντικείμενα.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να παρατηρήσουν τα νήπια διάφορα αντικείμενα από διάφορες οπτικές γωνίες (π.χ. από πάνω, όρθιο το αντικείμενο, πλαγιαστό κ.λ.π.) και να μπορέσουν να κατανοήσουν τις διαφορές απ' τις διαφορετικές αυτές κατευθύνσεις. Έπειτα να μπορέσουν να τις αποδώσουν και εικαστικά.

Υλικά: -Μερικά αντικείμενα που υπάρχουν και στην ίδια την τάξη, όπως μαρκαδόρους, κουτάκια,
-Κόλλες για ζωγραφική
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Επίδειξη υλικού
-Ομαδική/Ατομική εργασία

Χώρος: -Η γωνιά των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(αφόρμηση)

Συγκεντρωνόμαστε στη γωνιά των εικαστικών με τα νήπια και καθόμαστε γύρω απ' τα τραπεζάκια. Είμαστε έτσι τοποθετημένοι, ώστε να μπορούμε να έχουμε όλοι μια καλή οπτική αντίληψη των πραγμάτων. Πάνω στα τραπεζάκια έχουμε τοποθετήσει διάφορα πράγματα που υπάρχουν στην αίθουσα, όπως μαρκαδόρους, κουτάκια, μπουκάλια κ.λ.π.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Αρχίζουμε ένα-ένα να παρατηρούμε τα αντικείμενα αυτά, να τα ονοματίζουμε και να τα περιγράφουμε κοιτάζοντάς τα κανονικά όπως τα κρατάμε. Έπειτα προτείνουμε στα νήπια να τα παρατηρήσουμε και από άλλες οπτικές γωνίες και να δούμε αν είναι το ίδιο. Έτσι, αρχίζουμε και τα κοιτάμε από ψηλά και ρωτάμε στη συνέχεια τι είναι αυτό που βλέπουν. Έπειτα το κοιτάζουμε από μακριά, από κοντά και ρωτάμε ξανά για το τι βλέπουνε. Σχολιάζουμε τις απαντήσεις μαζί με τα παιδιά και παρατηρούμε τις διαφορές που προέκυψαν. Στη συνέχεια τα προτρέπουμε να απεικονίσουν κάποιο αντικείμενο από δυο διαφορετικές οπτικές γωνίες. Έπειτα μαζεύουμε τα έργα τους και τα συγκρίνουμε, βλέποντας αν είναι πράγματι σωστά.

5^η δραστηριότητα : Εικαστική δημιουργία με παρατήρηση γνωστών και άγνωστων αντικειμένων.

Γνωστικό αντικείμενο: Εικαστικά

Στόχος: Να δούμε κατά πόσο τα νήπια θα μπορέσουν παρατηρώντας αντικείμενα γνώριμα αλλά και παντελώς άγνωστα σ' αυτά να τα περιγράψουν και να τα αποδώσουν όσο το δυνατόν καλύτερα εικαστικά. Να δούμε δηλ. εάν είναι πιο εύκολο για τα νήπια να αποδώσουν καλύτερα εικαστικά κάτι που τους είναι οικείο από κάτι τελείως άγνωστο.

Υλικά: -Διάφορα αντικείμενα οικεία στα νήπια, όπως
Μαρκαδόροι, καρέκλα, αυτοκινητάκι, κούκλα κ.λ.π.
-Διάφορα αντικείμενα λιγότερο γνωστά στα νήπια,
όπως τρίφτης, χαρτοκόπτης, βερνίκι, cd, κ.λ.π.
-Κόλλες για ζωγραφική
-Μαρκαδόροι

Μέθοδοι: -Συζήτηση
-Επίδειξη υλικού
-Ομαδική/ατομική εργασία.

Χώρος: -Η γωνιά των εικαστικών.

Περιεχόμενο:

(Αφόρμηση)

Μαζευόμαστε με τα νήπια στη γωνιά των εικαστικών και παρατηρούμε ότι πάνω στα τραπεζάκια έχουμε τοποθετήσει κάποια αντικείμενα, άλλα πολύ γνωστά και άλλα λιγότερο γνωστά στα νήπια. Τα έχουμε όλα μαζί και όχι διαχωρισμένα, ώστε να μην προδιαθέσουμε τα νήπια για την μετέπειτα συμπεριφορά τους.

(Κυρίως περιεχόμενο)

Αρχίζουμε ρωτώντας τα ποιο απ' αυτά τα αντικείμενα τους είναι πιο γνωστό. Έτσι τα παίρνουμε με τη σειρά, τα περιγράφουμε και τα αναλύουμε. Ζητάμε να τα περιγράψουν χωρίς εμείς να τα βοηθήσουμε και να τα χειριστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Αφού τα περιγράψουμε όλα, στη συνέχεια ζητάμε να μας ζωγραφίσουν κάποιο από τα πολύ οικεία τους αντικείμενα και κάποιο από τα λιγότερο γνωστά. Στο τέλος βλέπουμε τα έργα και συζητάμε τι ήταν πιο εύκολο για τα νήπια να ζωγραφίσουν, βγάζοντας έτσι τα ανάλογα συμπεράσματα.

4. Τα αποτελέσματα της έρευνας.

★ 1^η δραστηριότητα : (Θέμα: Το τριαντάφυλλο)

Α΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, μέσω μνήμης.

Το πρώτο σκέλος της πρώτης δραστηριότητας με το τριαντάφυλλο πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Αρχικά ζητήθηκε από τα νήπια να απεικονίσουν ένα τριαντάφυλλο, ανακαλώντας την προηγούμενη γνώση τους, χωρίς δική μας παρέμβαση που θα βοηθούσε. Πάρθηκε δείγμα 40 νηπίων. Αν και αρχικά τα περισσότερα νήπια επικαλέστηκαν άγνοια και αδυναμία εικαστικής απεικόνισης του αντικειμένου που τους ζητήθηκε (το τριαντάφυλλο), ωστόσο στη συνέχεια ανταποκρίθηκαν αρκετά ικανοποιητικά. Πολλά από τα νήπια απέδωσαν κόκκινο το χρώμα του τριαντάφυλλου, ως το πιο συνηθισμένο, ίσως γι' αυτά, χρώμα. Άλλα το κάνανε διαφορετικό χρώμα. Επίσης, το σχέδιό του δεν έμοιαζε τόσο με τριαντάφυλλο, όσο με ένα από τα συνηθισμένα λουλούδια. Το μέγεθος ποίκιλλε, καθώς άλλα γέμισαν ολόκληρη την κόλλα με το σχέδιό τους και άλλα χρησιμοποίησαν ελάχιστο μόνο μέρος απ' αυτήν. Για παράδειγμα, κάλυψαν το κάτω δεξί μέρος της σελίδας μόνο. Έτσι, στο α΄ μέρος της δραστηριότητας, τα σχέδια των νηπίων ήταν πρόχειρα, χωρίς απόδοση λεπτομερειών.

Β΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση.

Στο β΄ μέρος, μετά την επίδειξη του τριαντάφυλλου, τα αποτελέσματα των εργασιών των παιδιών, ήταν σαφώς διαφοροποιημένα. Απέδωσαν περισσότερες λεπτομέρειες στις ζωγραφιές τους. Για παράδειγμα, κάποια από τα νήπια που είχαν κάνει μωβ το τριαντάφυλλο, έπειτα από την παρατήρησή του, το κάνανε κόκκινο, όπως ήταν αυτό που τους δόθηκε να παρατηρήσουν. Επιπλέον, το σχέδιό τους άλλαξε και έμοιαζε τώρα πολύ περισσότερο με τριαντάφυλλο. Αλλά και άλλες λεπτομέρειες, όπως τα φύλλα και το μέγεθος του κοτσανιού σε σχέση με το υπόλοιπο μέρος του τριαντάφυλλου, αποδόθηκαν μετά την παρατήρηση. Άλλα διαφοροποίησαν μόνο το χρώμα και άφησαν το σχήμα ως έχει. Ωστόσο, υπήρξαν και κάποια νήπια τα οποία δεν άλλαξαν ουσιαστικά τα σχέδιά τους περνώντας από τις δύο αυτές φάσεις, εμμένοντας έτσι στην άποψη και την προηγούμενη γνώση τους.

★ 1^η δραστηριότητα : (Θέμα: Το μυρμήγκι).

Α΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, μέσω μνήμης.

Το δεύτερο σκέλος της πρώτης δραστηριότητας ήταν η εικαστική απεικόνιση ενός μυρμηγκιού με τον ίδιο τρόπο που οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε και η δραστηριότητα με το τριαντάφυλλο. Σκοπός του β΄ σκέλους ήταν η δοκιμή ενός πιο σύνθετου αντικειμένου προς απεικόνιση, χωρίς αρχικά την διαδικασία της παρατήρησης. Αρχικά ζητήθηκε από τα νήπια να ζωγραφίσουν ένα μυρμήγκι βασιζόμενα στην προηγούμενη εμπειρία τους. Στο α΄ μέρος της εργασίας τα σχέδια των νηπίων ποίκιλλαν. Χαρακτηριστικό ήταν πως απέδωσαν το μυρμήγκι σχέδια, αγνοώντας τις λεπτομέρειες που θα έπρεπε να αποδώσουν. πολύ μικρό. Τόσο, ώστε να πιάνει μόνο ελάχιστο μέρος από την κόλλα, που σχεδόν δεν φαινόταν. Το χρώμα που χρησιμοποίησαν ήταν το μαύρο, στο μεγαλύτερο ποσοστό των 40 νηπίων, απ' όπου πήραμε το δείγμα. Το απέδωσαν ενιαίο, χωρίς να διαχωρίσουν σε επιμέρους τμήματα., π.χ. πόδια, κεφάλι, σώμα κ.λ.π. Μάλιστα, τα αγόρια ήταν εκείνα που έκαναν τα πιο απλά και γρήγορα σχέδια, χωρίς λεπτομέρειες.

Β΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση.

Μετά την επίδειξη της εικόνας του μυρμηγκιού, το 90% των νηπίων διαφοροποίησε τις ζωγραφιές του. Χαρακτηριστικό ήταν ότι μετά την παρατήρηση της εικόνας, έκανα το μυρμήγκι σαφώς μεγαλύτερο απ' ό τι είχαν φτιάξει αρχικά. Εκεί που έπιανε μηδαμινό χώρο στο χαρτί, τώρα βρισκόταν σ' ολόκληρη την κόλλα και μάλιστα στο κέντρο. Παρατήρησαν ότι δεν είναι ενιαίο, αλλά αποτελείται από διάφορα μέρη, όπως κεφάλι, κορμό και ουρά και αυτό το απέδωσαν στη ζωγραφιά τους. Επιπλέον, διαφοροποίησαν το χρώμα, καθώς διαπίστωσαν πως τα διάφορα μέρη του έχουν το καθένα το δικό του χρώμα. Έτσι, οι ζωγραφιές τους τώρα δείχνουν ξεκάθαρα αυτό το διαχωρισμό των χρωμάτων. Έδωσαν σημασία και στα πόδια, που πριν αγνόησαν ότι υπήρχαν ή ότι θα έπρεπε να τα απεικονίσουν. Ωστόσο, αυτό ίσως οφείλεται και στο γεγονός ότι η εικόνα του μυρμηγκιού που τους δόθηκε να παρατηρήσουν και έπειτα να αποδώσουν, ήταν αρκετά μεγάλη. Άρα, θα λέγαμε ότι το μέγεθος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αντίληψη αλλά και στην εικαστική απεικόνιση του αντικειμένου. Ωστόσο, ορισμένα νήπια (κυρίως αγόρια), δεν διαφοροποίησαν σημαντικά το σχέδιό τους, τόσο ως προς το μέγεθος, όσο και ως προς το χρώμα και τις λεπτομέρειες του σώματος του μυρμηγκιού.

★ 2^η δραστηριότητα: (Θέμα: Κούκλα Muppet).

Α΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση, για λίγο χρόνο.

Η δεύτερη δραστηριότητα που πραγματοποιήθηκε, αφορούσε το χρόνο και πιο συγκεκριμένα κατά πόσο η παρατήρηση για πολύ ή για λίγο, θα βοηθούσε στην καλύτερη εικαστική απεικόνιση ενός αντικειμένου. Επιλέχθηκε μια κούκλα Muppet, η οποία στο πρώτο μέρος της δραστηριότητας εμφανίστηκε και δόθηκε στα νήπια να την παρατηρήσουν για ελάχιστα λεπτά, προσπαθώντας να την αποδώσουν έπειτα εικαστικά, όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα. Όπως συνέβει και με τις προηγούμενες δραστηριότητες, τα πρώτα σχέδια ήταν πολύ πρόχειρα, χωρίς λεπτομέρειες. Το απέδωσαν ολοκληρωτικά σαν μορφή και όχι σαν κάτι που αποτελείται από επιμέρους τμήματα. Άλλα, απέδωσαν καλύτερα το χρώμα, άλλα δεν έδωσαν καθόλου σημασία σ' αυτό. Σε αρκετά σχέδια το μέγεθος της κούκλας ήταν πολύ μικρότερο από το πραγματικό. Επίσης, ελάχιστα έδωσαν σημασία στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της κούκλας, που είναι τα περίεργα μαλλιά και το μούσι, όπως και τα μάτια και το στόμα. Ορισμένα απέδωσαν μόνο ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά. Για άλλη μια φορά, τα σχέδια των κοριτσιών σε σχέση μ' αυτά των αγοριών, ήταν σαφώς πιο προσεγμένα, ακόμα και σ' αυτή την πρώτη φάση.

Β΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση, για αρκετό χρόνο.

Στη δεύτερη φάση, η δραστηριότητα είχε να επιδείξει αρκετές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την πρώτη. Μέσα απ' την συνεχόμενη παρατήρηση της κούκλας, τα νήπια είχαν την ευκαιρία να την παρατηρήσουν καλύτερα και να την αποδώσουν με αρκετά λεπτομερή τρόπο. Έτσι, εκεί που αρχικά την απέδιδαν με ένα μόνο χρώμα, τώρα στη δεύτερη φάση απέδωσαν με επιτυχία τα χρώματα που την χαρακτήριζαν. Επιπλέον, επικεντρώθηκαν περισσότερο σε κάποια σημεία που παρουσίαζαν ενδιαφέρον, όπως το κεφάλι με τα μαλλιά και το μούσι. Το μέγεθος ήταν πιο κοντά τώρα σ' αυτό που είχε στην πραγματικότητα η κούκλα. Έτσι, και το σχέδιό τους έπιασε μεγαλύτερο μέρος στο χαρτί απ' ότι καταλάμβανε στην πρώτη φάση. Τα κορίτσια που ήταν πιο παρατηρητικά και πιο λεπτομερή στο σχέδιό τους, το απέδειξαν για άλλη μια φορά.

★ 3^η δραστηριότητα: (Θέμα: Γουρουνάκι κούκλα – παιχνίδι).

Α΄ ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση από μακρινή απόσταση.

Η τρίτη δραστηριότητα πραγματοποιήθηκε και αυτή σε δύο φάσεις. Είχε μια ιδιαιτερότητα στο ότι την πραγματοποίησαν μόνο τα κορίτσια των δύο τμημάτων, καθώς τα αγόρια απουσίαζαν λόγω άλλων υποχρεώσεων της γιορτής που ετοιμάζαν. Ωστόσο, τα κορίτσια που πήραν μέρος σ' αυτή, είχαν να επιδείξουν αρκετά ενδιαφέροντα και σημαντικά πράγματα βάσει της παρατήρησης. Για παράδειγμα, στην πρώτη φάση- όπως ήταν αναμενόμενα τα σχέδια ήταν διαφορετικά απ' αυτά της δεύτερης. Απεικόνισαν το γουρουνάκι σαφώς μικρότερο απ' ότι ήταν στην πραγματικότητα. Δεν έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στο χρώμα, από την άποψη ότι το απέδωσαν άλλα πορτοκαλί και άλλα ροζ. Αγνόησαν ορισμένα νήπια μέρη όπως η ουρά, που δεν την απέδωσαν καθόλου. Επιπλέον, χαρακτηριστικό ήταν ότι ορισμένα δεν χρωμάτισαν εσωτερικά το σχέδιο, παρά έδωσαν μόνο το περίγραμμά του. Ακόμη, το σχήμα ήταν αρκετά διαφορετικό σε κάποια σχέδια σε σχέση με την πραγματικότητα.

Β' ΦΑΣΗ:

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση από κοντινή απόσταση.

Στη δεύτερη φάση, το γουρουνάκι τοποθετήθηκε σε μέρος κοντά στα νήπια, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να το παρατηρούν καλύτερα και να το αποδώσουν επιτυχέστερα. Πράγματι, αυτό επιβεβαιώθηκε από τις ζωγραφιές τους, στις οποίες παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές. Για παράδειγμα, αυξήθηκε το μέγεθος και έγινε όπως είναι στην πραγματικότητα. Δόθηκαν περισσότερες λεπτομέρειες όσον αφορά τα μέρη του σώματός του, όπως η ουρά που πριν αγνοούνταν. Βέβαια κάποια την απέδωσαν, αλλά σε διαφορετικό χρώμα απ' ότι ήταν (μαύρο), ίσως για να δώσουν έμφαση και να την τονίσουν. Επίσης χαρακτηριστικό είναι ότι επικεντρώθηκαν περισσότερο στο πρόσωπο, δίνοντας τα χαρακτηριστικά του. Ωστόσο, υπήρχαν και κάποια νήπια που δεν διαφοροποίησαν καθόλου το σχέδιό τους, εμμένοντας σε μια επανάληψη του αρχικού τους. Αξιοσημείωτο είναι πως κάποια νήπια άλλαξαν την οπτική γωνία που απέδωσαν το σχέδιο.

★ 4^η δραστηριότητα: (Θέμα: Διάφορα αντικείμενα, γνωστά και άγνωστα).

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση.

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα πραγματοποιήθηκε σε μια φάση. Σ' αυτή το δείγμα ήταν πάλι δυο τάξεις νηπίων (40 νήπια) και αγόρια και κορίτσια. Τους δόθηκαν κάποια αντικείμενα, άλλα πιο γνωστά και οικεία, όπως μαρκαδόροι, ψαλίδι, πιστολάκι- παιχνίδι, και άλλα λιγότερο γνωστά και χρησιμοποιούμενα, όπως τρίφτης, σουρωτήρι, cd, κ.λ.π. να τα παρατηρήσουν. Στόχος μας ήταν να δούμε κατά πόσο ο βαθμός οικειότητας με ένα αντικείμενο βοηθά στην καλύτερη και επιτυχέστερη εικαστική απόδοσή του, απ' ότι ένα αντικείμενο περισσότερο άγνωστο, πιστεύοντας πως ένα γνωστό αποδίδεται ευκολότερα και καλύτερα. Τα αντικείμενα παρατέθηκαν όλα μαζί χωρίς να κατηγοριοποιηθούν σε γνωστά και άγνωστα, για να μην προδιατεθούν αρνητικά τα νήπια απέναντι σε κανένα απ' αυτά. Αυτό φαίνεται πως βοήθησε αρκετά τα νήπια, καθώς έδειξαν μέσω των έργων τους ότι μπορούν να ανταποκριθούν εξίσου καλά και στα γνωστά και στα λιγότερο γνωστά αντικείμενα εικαστικά. Μπορεί κατά την διάρκεια του σχολιασμού και περιγραφής τους να μην γνώριζαν την ακριβή ονομασία τους, π.χ. το σουρωτήρι, αλλά το απέδωσαν άψογα εικαστικά. Βέβαια, δεν έδωσαν μεγάλη σημασία στο χρώμα των αντικειμένων, βάζοντας αυτό που τα ίδια επιθυμούσαν. Δηλαδή, η παρατήρηση εδώ έπαιξε ρόλο στην απόδοση των σχημάτων, των λεπτομερειών, όπως τα γράμματα πάνω στο cd, αλλά δεν βοήθησε στην σωστή απόδοση των χρωμάτων των αντικειμένων. Ωστόσο, τα έργα και των αγοριών και των κοριτσιών ήταν πραγματικά αξιόλογα, παρά την αρχική δήλωσή τους ότι δεν μπορούν να τα καταφέρουν.

★ 5^η δραστηριότητα: (Θέμα: Κουτάκι – μαρκαδόρος)

Εικαστική δημιουργία, με παρατήρηση από διάφορες κατευθύνσεις.

Είναι η τελευταία δραστηριότητα και αυτή η οποία πραγματοποιήθηκε όπως και η προηγούμενη, σε μια φάση. Πρόκειται για μια δραστηριότητα που αφορά την παρατήρηση αντικειμένων από διάφορες κατευθύνσεις. Δόθηκαν αρκετά αντικείμενα στα νήπια να τα παρατηρήσουν και να τα περιγράψουν, όπως μπουκάλια, μαρκαδόροι, κουτάκια, βιβλία κ.λ.π. Μέσα από την παρατήρηση αυτών μπόρεσαν να τα σχολιάσουν σωστά αλλά και να τα αποδώσουν εικαστικά με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Επιλέξανε το μαρκαδόρο και το κουτάκι για να τα αποδώσουν εικαστικά και το πέτυχαν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κάποια νήπια, στην απεικόνιση του μαρκαδόρου όπως τον βλέπουμε από πάνω, απέδωσαν και την παραμικρή λεπτομέρεια που έχει το καπάκι του. Ήταν πραγματικά πολύ εντυπωσιακό, καθώς αποδόθηκε και από κάποια παιδιά, που ήταν προνήπια! Ορισμένα παιδιά, κορίτσια περισσότερο, απέδωσαν απίστευτες λεπτομέρειες των αντικειμένων που ζωγράφισαν, όπως ακόμα και τα πιο μικρά γράμματα πάνω στο κουτάκι! Ωστόσο, πάλι δεν δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στο χρώμα με το οποίο απέδωσαν τα αντικείμενα. Πάντως, στο σύνολό τους οι ζωγραφιές ήταν αντιπροσωπευτικές της πραγματικότητας και τα νήπια έδειξαν ικανά στο να ανταποκριθούν στο ζητούμενο, κατανοώντας τις διαφορές στην απεικόνιση της κάθε διαφορετικής όψης των αντικειμένων.

5. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Μετά απ' όλη αυτή την εκπόνηση των δραστηριοτήτων και την συλλογή των εργασιών από το χώρο του νηπιαγωγείου, καταλήγουμε τελικά στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Η παρατήρηση βοηθά τα παιδιά να αποδώσουν καλύτερα εικαστικά ένα αντικείμενο, απ' ό,τι η ήδη υπάρχουσα γνώση και εμπειρία τους.
- Δίνει τη δυνατότητα επικέντρωσης σε κάποια σημεία σημαντικά του αντικειμένου που πραγματευόμαστε.
- Βοηθά στην εξάσκηση του οπτικού υποδοχέα για τη συγκράτηση όλων των απαραίτητων στοιχείων του αντικειμένου για τη μετέπειτα εικαστική απεικόνισή του.
- Ο χρόνος παρατήρησης ενός αντικειμένου παίζει σημαντικό ρόλο για την καλύτερη απόδοση μιας εικαστικής δημιουργίας.
- Η απόσταση μεταξύ ατόμου-αντικειμένου κατά την διαδικασία της παρατήρησης, είναι επίσης σημαντική. Όσο μικρότερη, τόσο καλύτερα για τον καλλιτέχνη που το παρατηρεί και βάσει αυτού δημιουργεί.
- Η παρατήρηση βοηθά στην συνειδητοποίηση των διαφορετικών οπτικών που μπορούμε να προσεγγίσουμε ένα αντικείμενο αλλά και τις διαφορές σ' αυτές.
- Ωστόσο, η παρατήρηση κάποιες φορές, δεν μπορεί να προσπελάσει την δομημένη γνώση γύρω από ένα θέμα, τουλάχιστον όχι σε όλα τα επίπεδα (σχήμα, μέγεθος, χρώμα, αναλογίες ενός αντικειμένου).

Τα παιδιά κατά την ώρα της δημιουργίας επέδειξαν διαφορετικές συμπεριφορές: άλλα απλά σχεδιάζανε, ενώ άλλα χρειαζόταν περισσότερη ώρα για να ασχοληθούν σχολαστικά με το έργο του το καθένα. Ιδιαίτερα τα κορίτσια, είναι εκείνα που επιδίδονταν περισσότερο στη λεπτομέρεια και

επιθυμούσαν να τελειοποιήσουν με κάθε τρόπο ό,τι έφτιαχναν. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό το ότι πολλές φορές σηκωνόντουσαν από τη θέση τους για να παρατηρήσουν καλύτερα το αντικείμενο που καλούνταν να αποδώσουν, δίνοντας κάθε δυνατή λεπτομέρειά του. Τα αγόρια επιθυμούσαν περισσότερο να ζωγραφίσουν κάτι σύντομα και να "ξεμπερδεύουν" μ' αυτό.

Οι δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν σε δύο φάσεις βοήθησαν τα νήπια να αποδώσουν καλύτερα το ζητούμενο αντικείμενο, απ' ό,τι αυτές που είχαν μόνο μια φάση, καθώς είχαν τη δυνατότητα διόρθωσης και καλύτερης εικαστικής απόδοσης του αντικειμένου.

Επιπλέον τα παιδιά, δεν περιορίστηκαν στο να αποδώσουν χρωματικά τα αντικείμενα. Σε άλλα έκαναν μόνο το περίγραμμα. Τα πιο δύσκολα γι' αυτά αντικείμενα τα απέδωσαν με ένα, το πολύ δύο χρώματα, ενώ τα πιο εύκολα με περισσότερα. Ορισμένα αυτό που έκαναν ήταν να δώσουν το κεντρικό χρώμα του αντικειμένου, αγνοώντας τις υπόλοιπες χρωματικές λεπτομέρειές του. Άλλα, αγνόησαν εντελώς το χρώμα του προτύπου που ζωγράφιζαν, δίνοντάς του αυτό που άρεσε στα ίδια. Χαρακτηριστικά ένα κοριτσάκι μου είπε: "Κυρία, πρέπει να το κάνω κόκκινο το τριαντάφυλλο; Εμένα μου αρέσει κίτρινο, έτσι θα το κάνω", αγνοώντας εντελώς το πρότυπο.

Επιπλέον, ο χρόνος παρατήρησης του αντικειμένου, ήταν πολύ σημαντικός για την καλύτερη εικαστική του απόδοση, καθώς έδωσε τη δυνατότητα καλύτερης παρατήρησης και απόδοσης της λεπτομέρειας.

Η απόσταση έπαιξε σημαντικό ρόλο στο εικαστικό αποτέλεσμα των έργων των παιδιών, αφού έχοντας το αντικείμενο κοντά τους, μπόρεσαν να το παρατηρήσουν και να το αποδώσουν καλύτερα.

Τέλος, εκείνο το οποίο δεν επαληθεύτηκε, ήταν ότι τα άγνωστα αντικείμενα είναι πιο δύσκολο να αποδοθούν εικαστικά. Τα παιδιά απέδειξαν πως δεν ισχύει κάτι τέτοιο, αφού δεν τα διαχώρισαν από τα γνωστά και τα απέδωσαν εξίσου καλά.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι η παρατήρηση είναι μια πραγματικά πολύ σημαντική διαδικασία, ιδιαίτερα για το χώρο της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. Βοηθά ποικιλοτρόπως τα παιδιά, τους μικρούς αυτούς "καλλιτέχνες" στις δημιουργίες τους, αλλά και τα ίδια στην ανάπτυξη των σχεδίων τους και στην εξάσκηση της όρασης και της αντίληψής τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1:

**Φωτογραφίες από την εφαρμογή των
δραστηριοτήτων:**

Επίδειξη τριαντάφυλλου: παρατήρηση από τα νήπια

Μετά την επίδειξη του τριαντάφυλλου τα νήπια ζωγραφίζουν:

Επίδειξη μορφής μυρμηγκιού στα νήπια:

Τα παιδιά βλέπουν την κούκλα Muppet; που θα ζωγραφίσουν μετά:

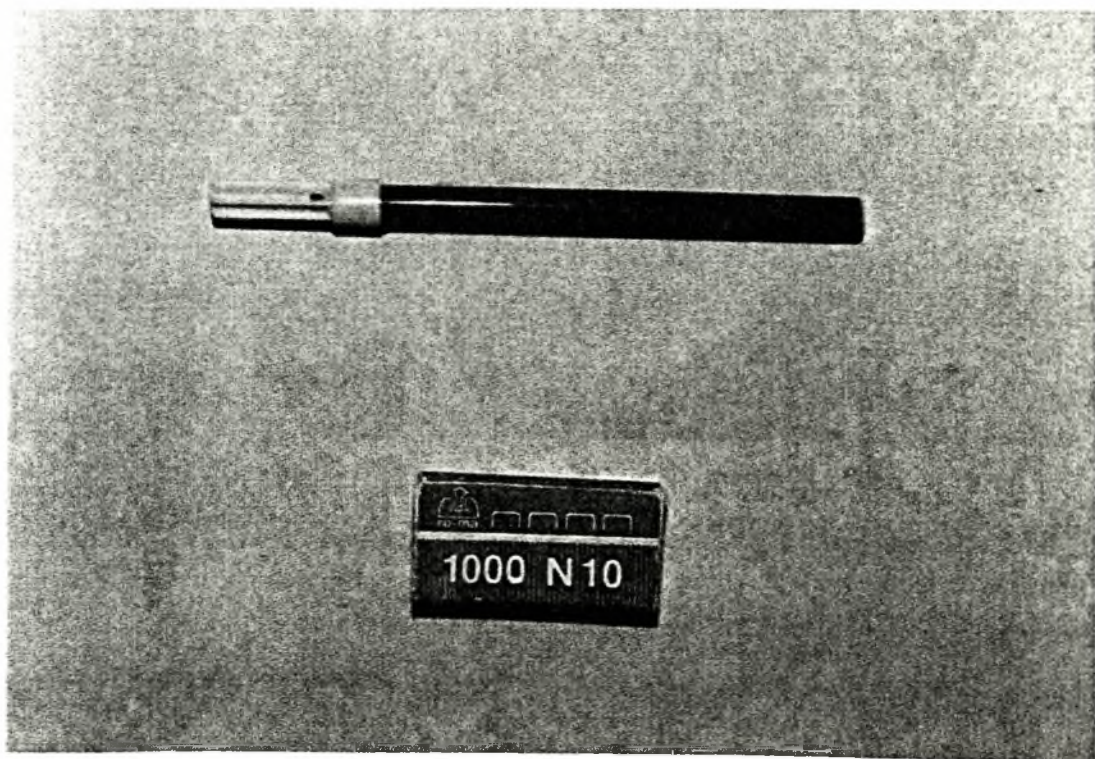
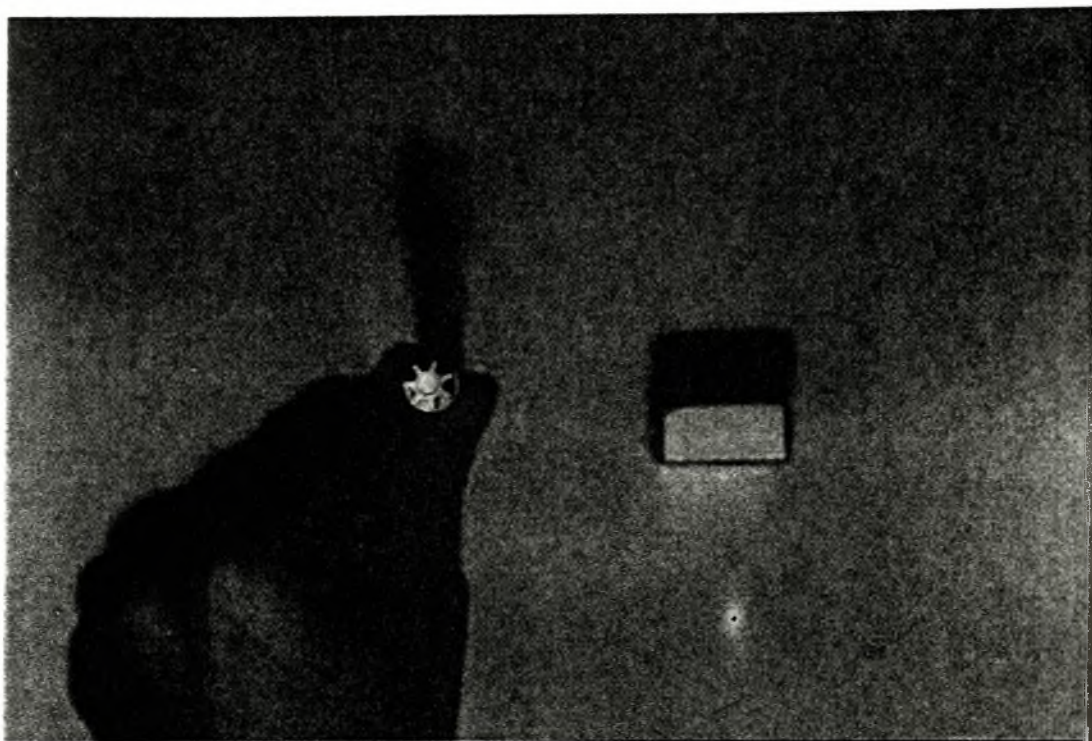
Γουρουνάκι : Επίδειξη κοντά – μακριά

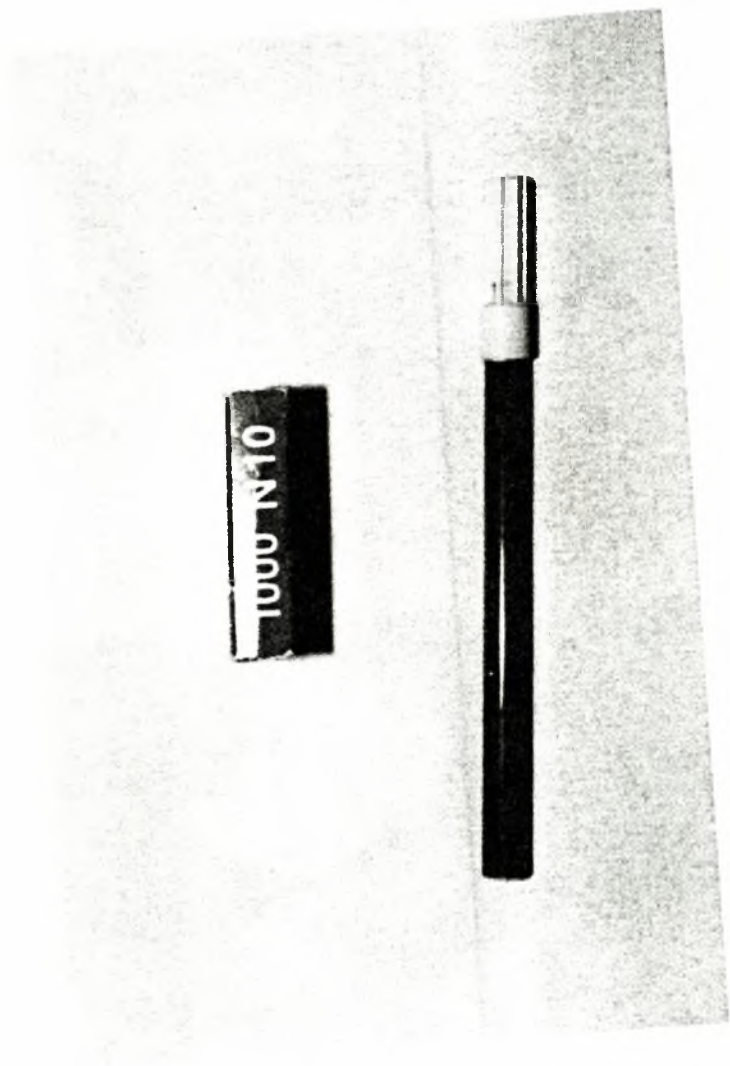

Τα νήπια μπροστά στα γνωστά – άγνωστα αντικείμενα.
Παρατηρούν και ζωγραφίζουν

Παρατήρηση υλικών από διαφορετικές κατευθύνσεις:

1000 N°10

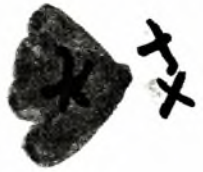
Τα παιδιά ζωγραφίζουν:

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2:

**Σχέδια των παιδιών από καθεμία
δραστηριότητα:**

ANANDA

ANÉ, ANDOA

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

HNH 213

6000

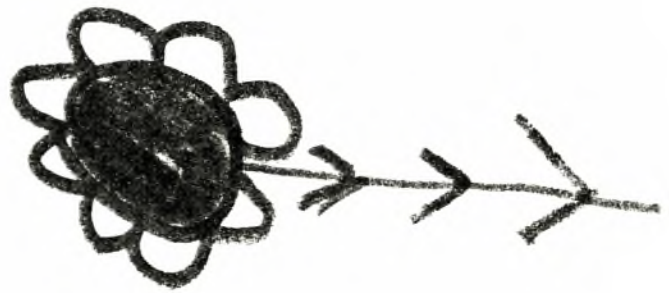

50294X

1913

KWVGRXV E'YOS

Handwritten text, possibly a signature or name, oriented vertically on the left side of the page.

11 9A7

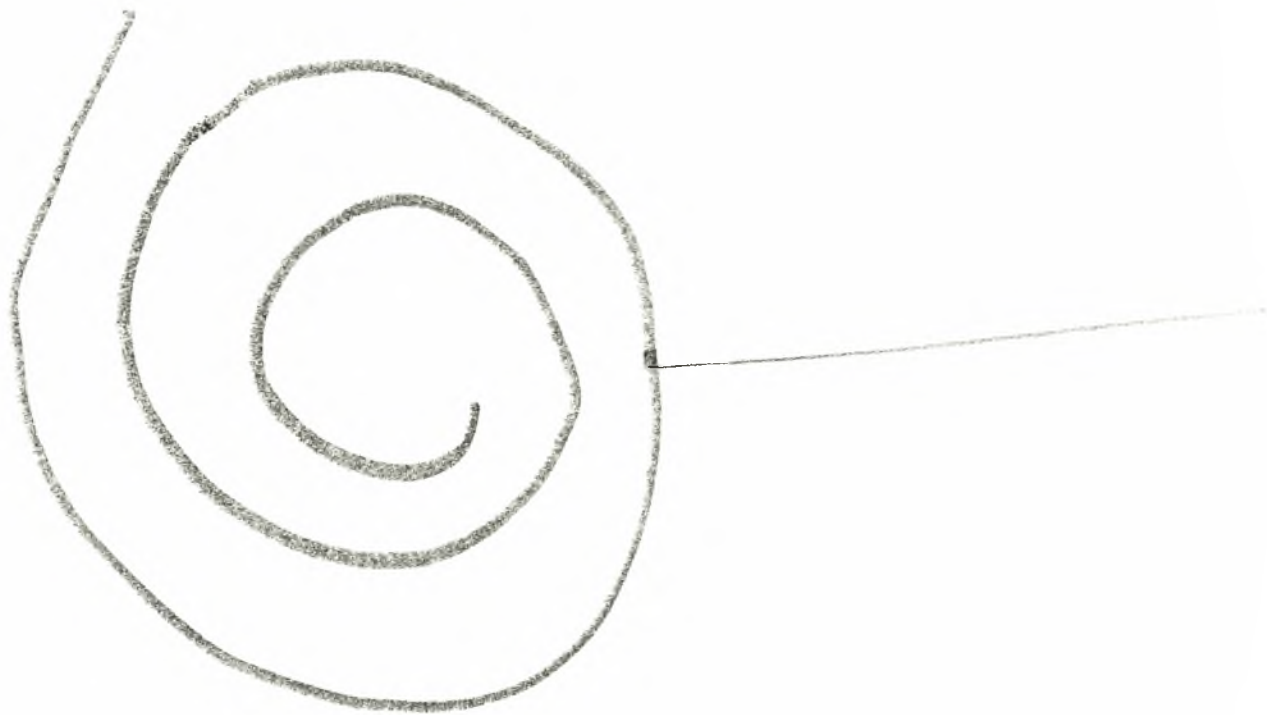
Ms. 910

Handwritten signature or name, possibly "M. J. ...".

Nikogiva

Nixopivz

Handwritten text, possibly a signature or date, located in the bottom left corner of the page.

Δ Η Μ Η Τ Ρ Η Ξ

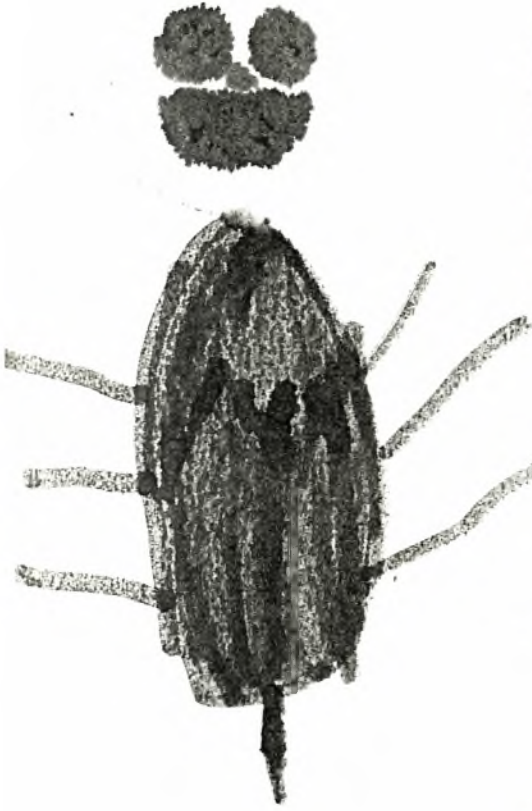

O I

N

A

B

BA 210

ENTH

Amphiprion

茶

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ELPAINA

EP2V2

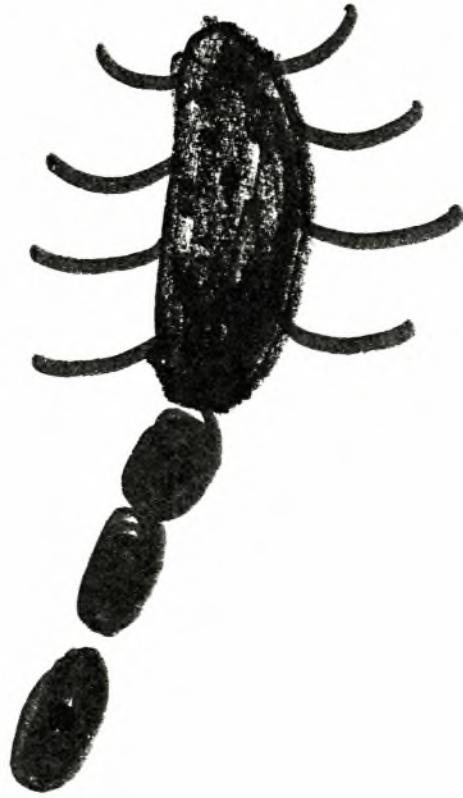

EVA

)(

1. EÜA

Edm

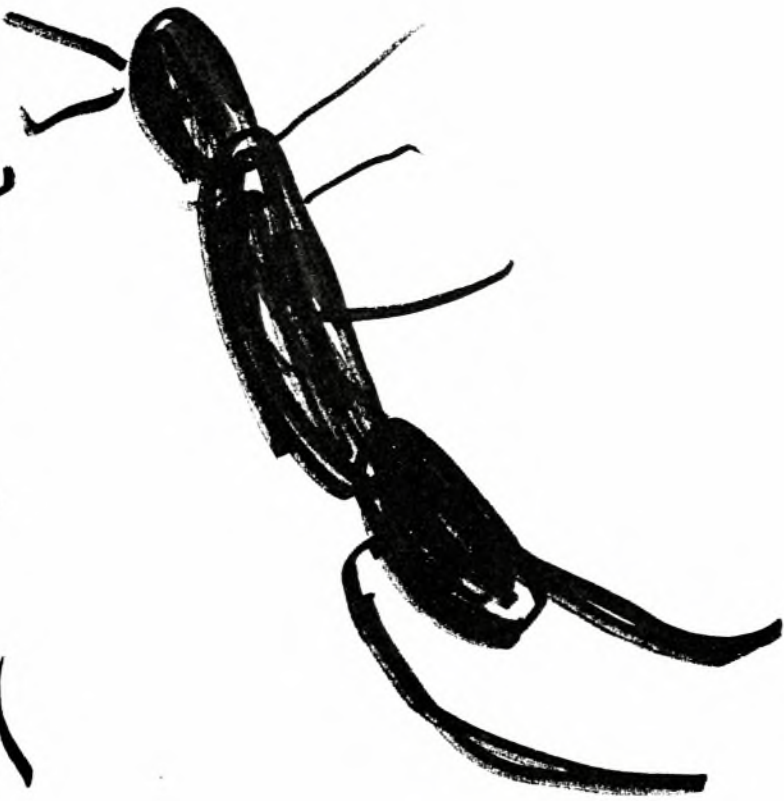
III

Πορτοζ.Σ

Σ

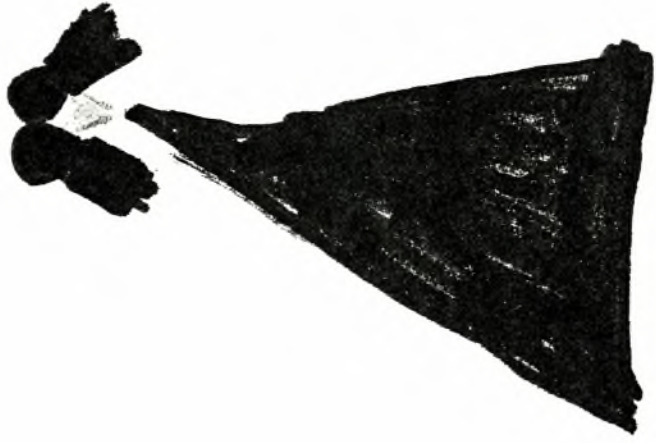
ITQ PLOS W

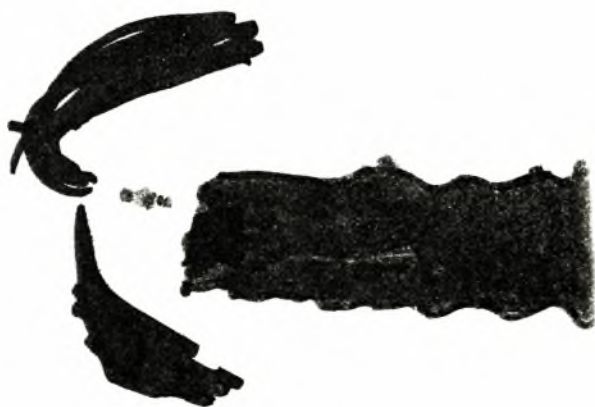
2012

Kwv/vos

Handwritten text, possibly a signature or name, oriented vertically.

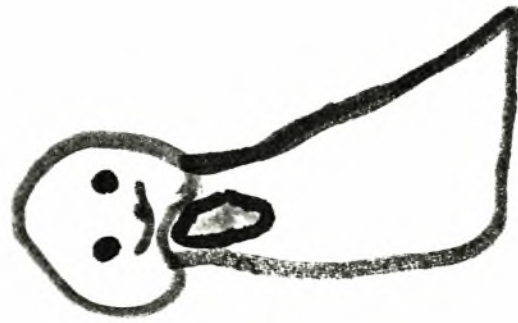

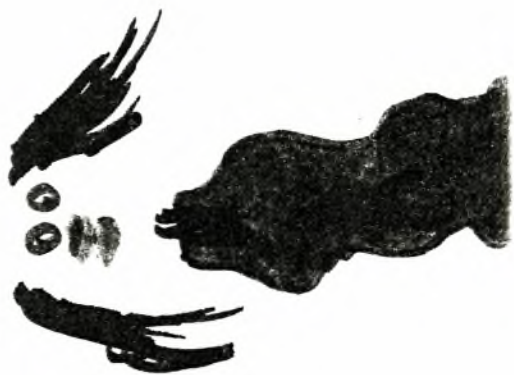
Νικολέττα

Nitrogine

Pirropina

ΕΤΑΥΝΡΟΪΑ

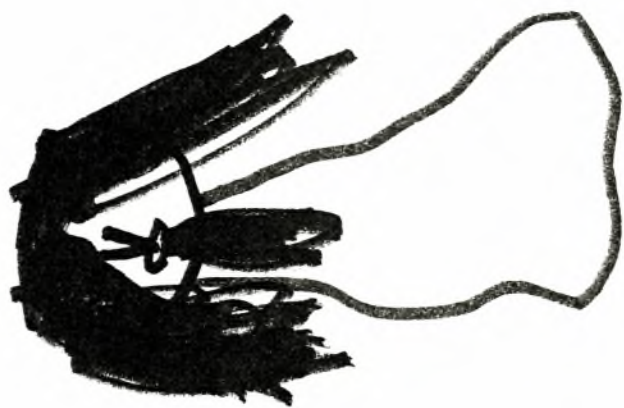
Σταυρούλα

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20

FIPFVH

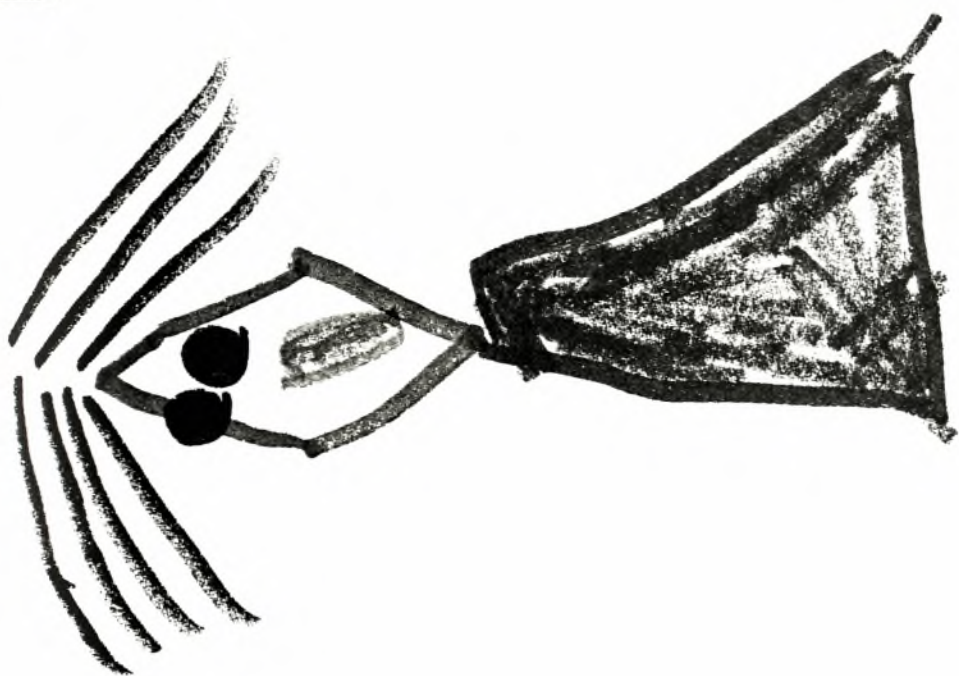

Tippys

Soldier

ΓΙΑΝΝΗΣ

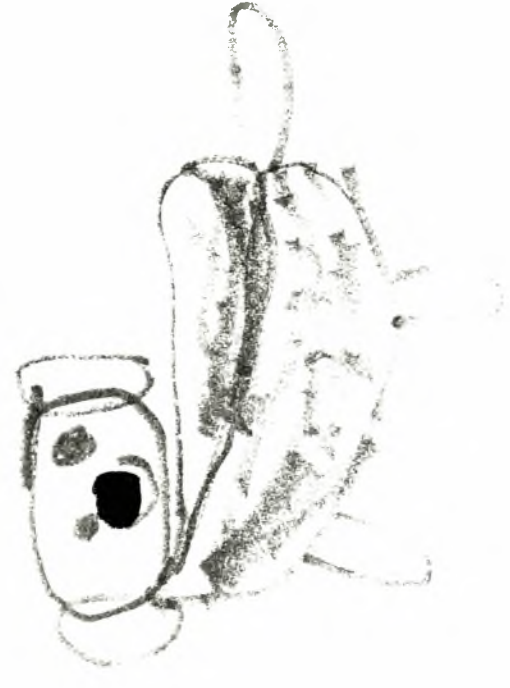

SHANNIS

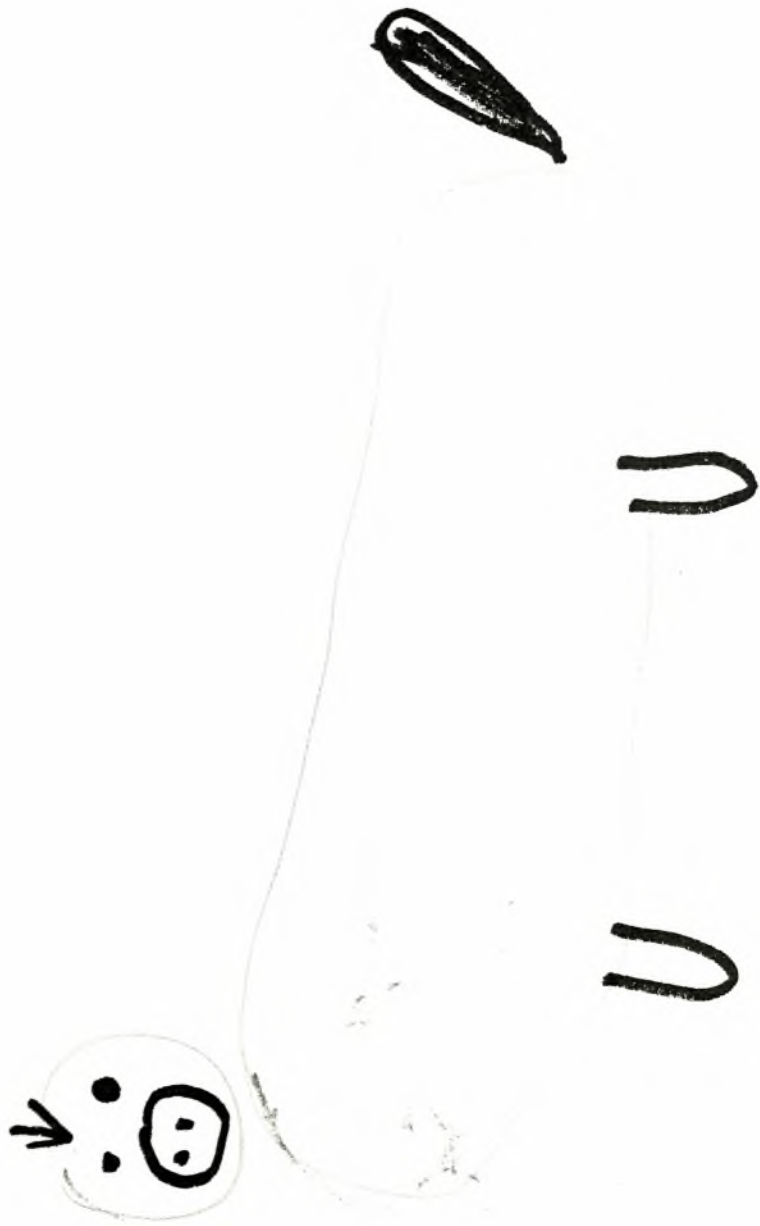

EIPHNH

Agelaspis

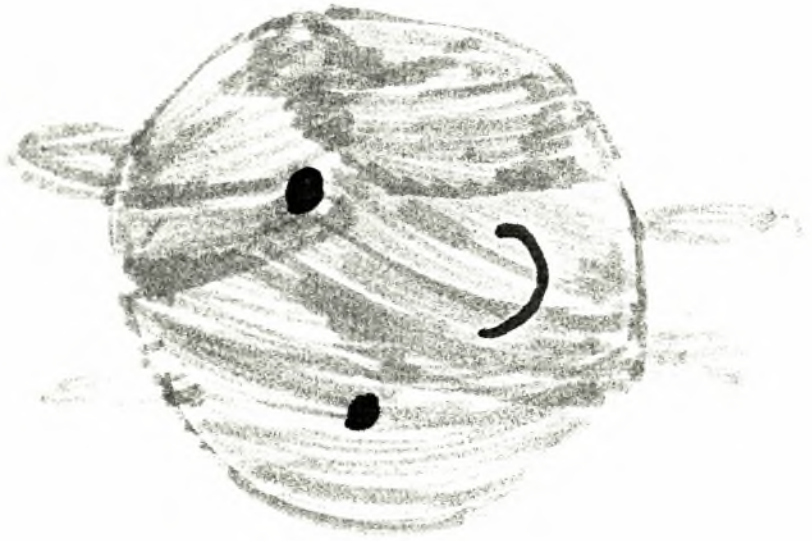
Ευφώνια Αλ.

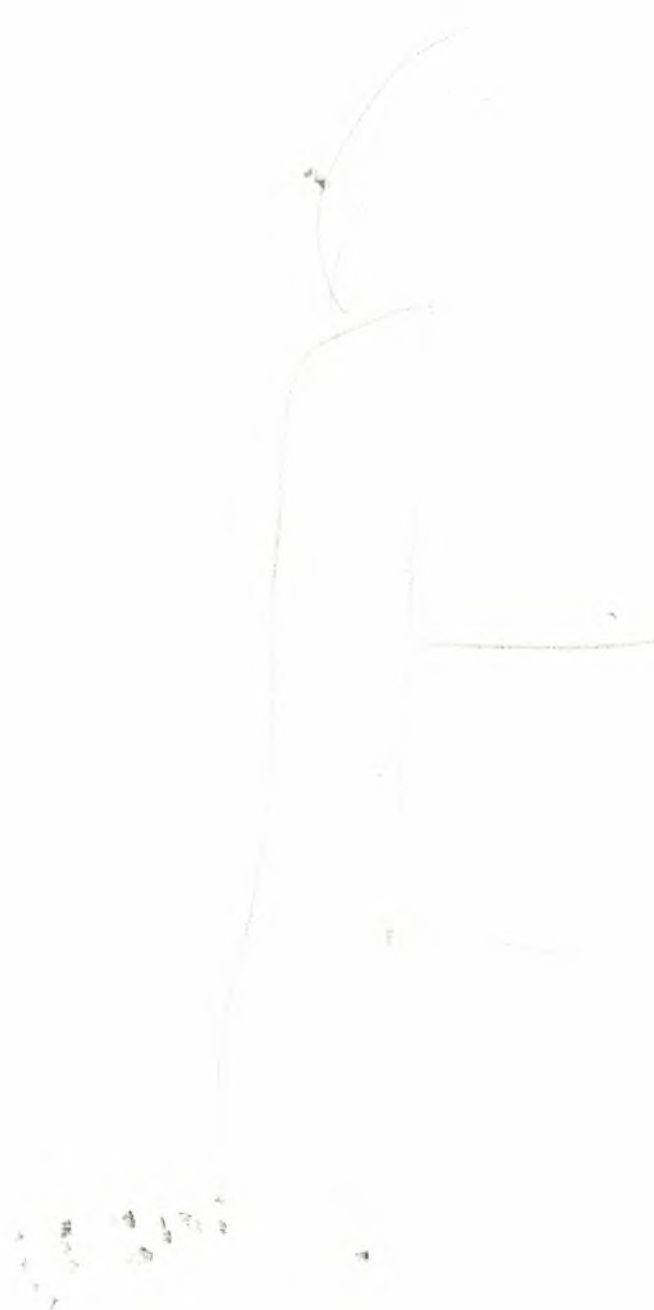
Морпих.

Madipia X.

Box 17.

Bigw A9.

30X

2023

11/11

8-A
8-B
8-C
8-D
8-E

ANNA MAPIA

Nikopina

Nirogida

(CP)

UHU

(UHU)

Handwritten scribbles and marks at the top of the page.

Handwritten text in a stylized, blocky font, possibly representing a name or code, enclosed in a rectangular border. The text is arranged in four lines:
D N X P N
A N W N
D P A N O P
D P N O A N O P

(CP)

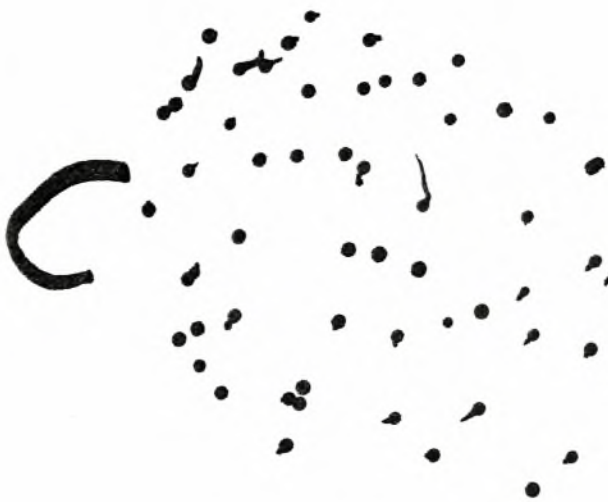
NIKOTINA

(epiparas)

(epiparas)

(epiparas)

Handwritten text, possibly a name or title, written vertically on the left side of the page.

(CD)

Handwritten text inside a rectangular box, possibly representing a title or a specific concept.

(Epigrens)

(Kerusi)

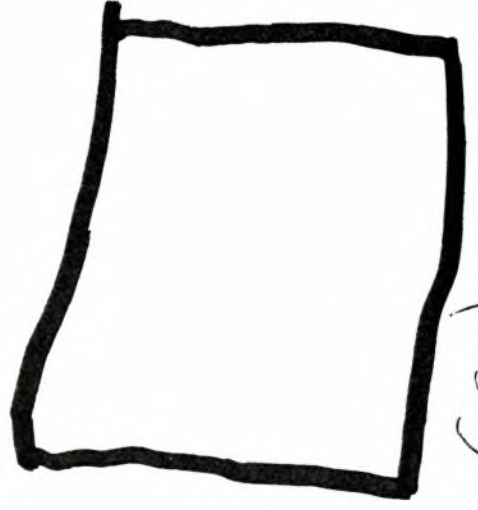
(ADACTE)

(Kerusi)

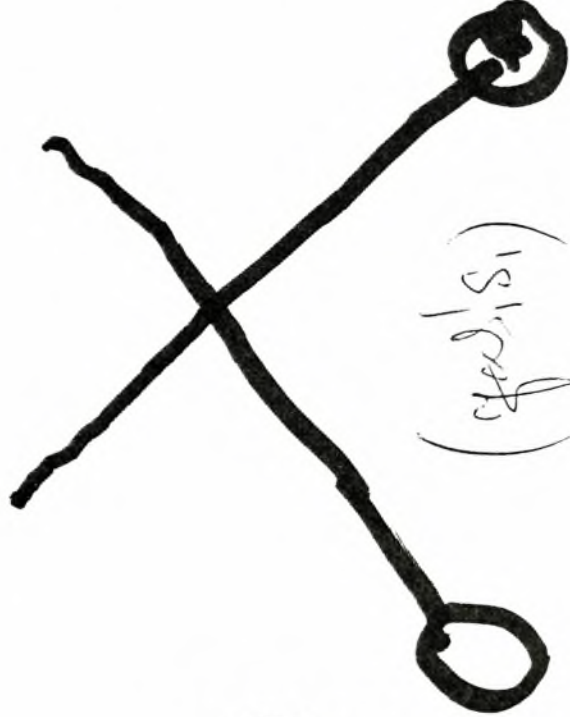
(Kerusi)

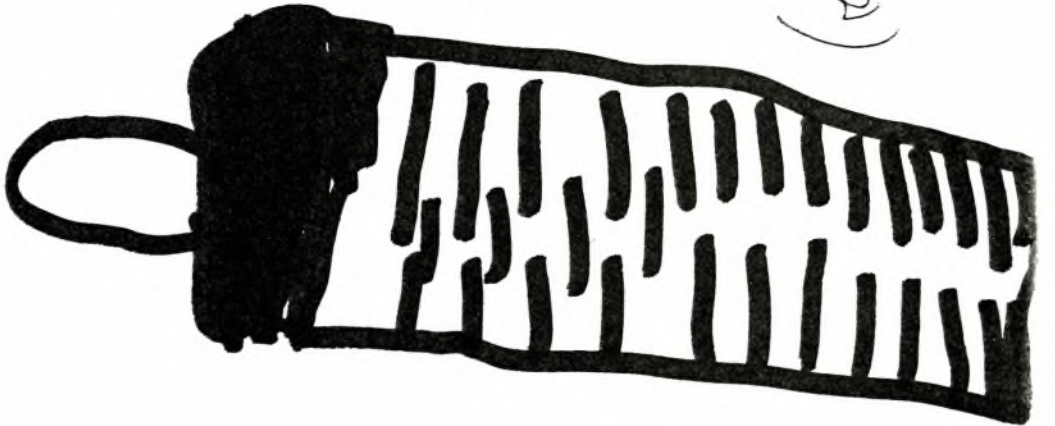
(K655a)

(CP)

(fud, s1)

(epigans)

11w pgs 2.

(επιχειρηματίας)

(επιχειρηματίας)

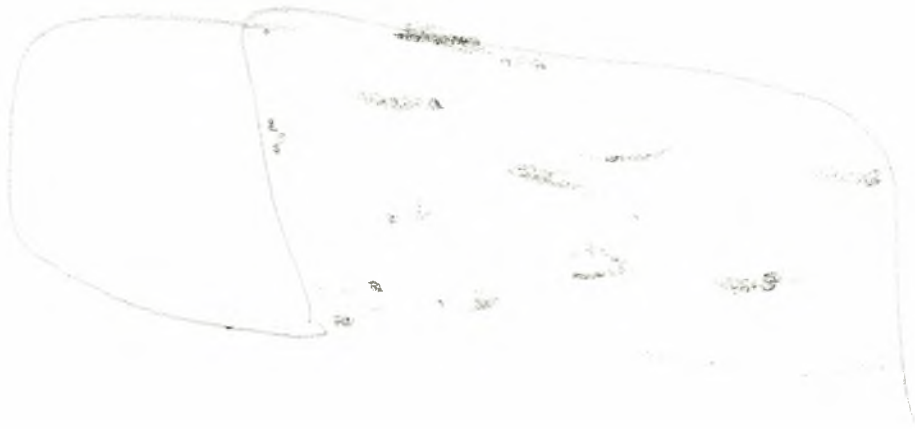
(επιχειρηματίας)

(επιχειρηματίας)

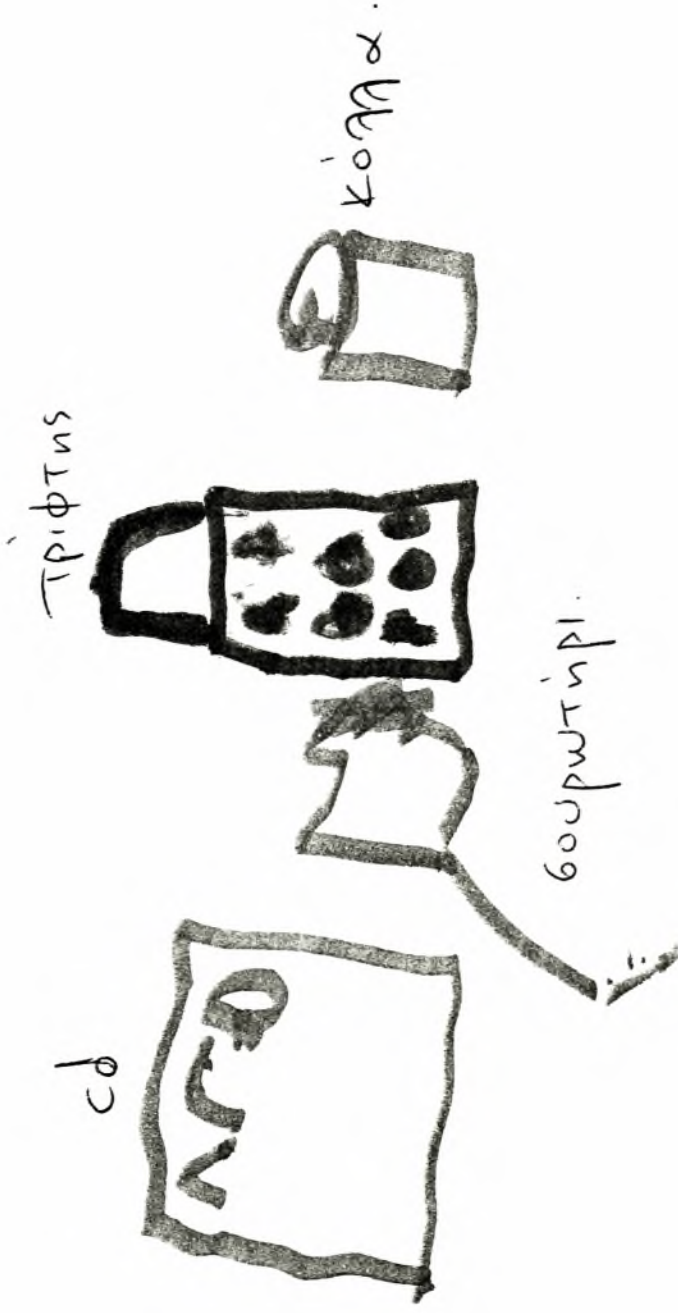
(CP)

Σταυρόπουλο

(Kortex)

Δημιουργία -

ΝΕΥΧΑΡΙΟΣ

(Ἐπίγραμμα)

(σφραγίδα)

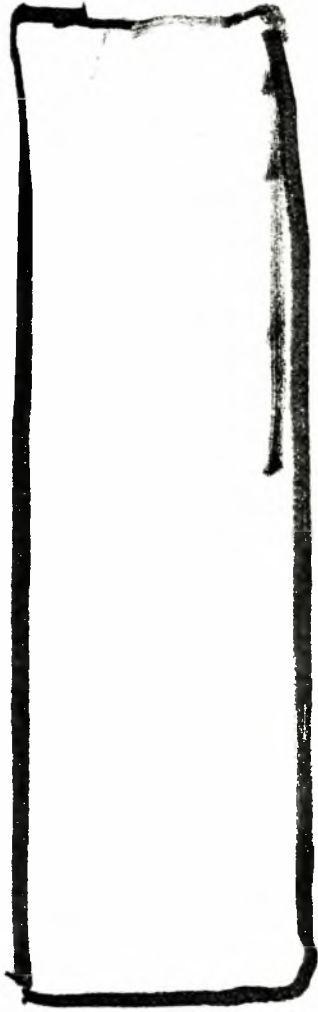
(Κόσμη)

(ἱστίον)

PLANTS III.

(xob'p'p'a)

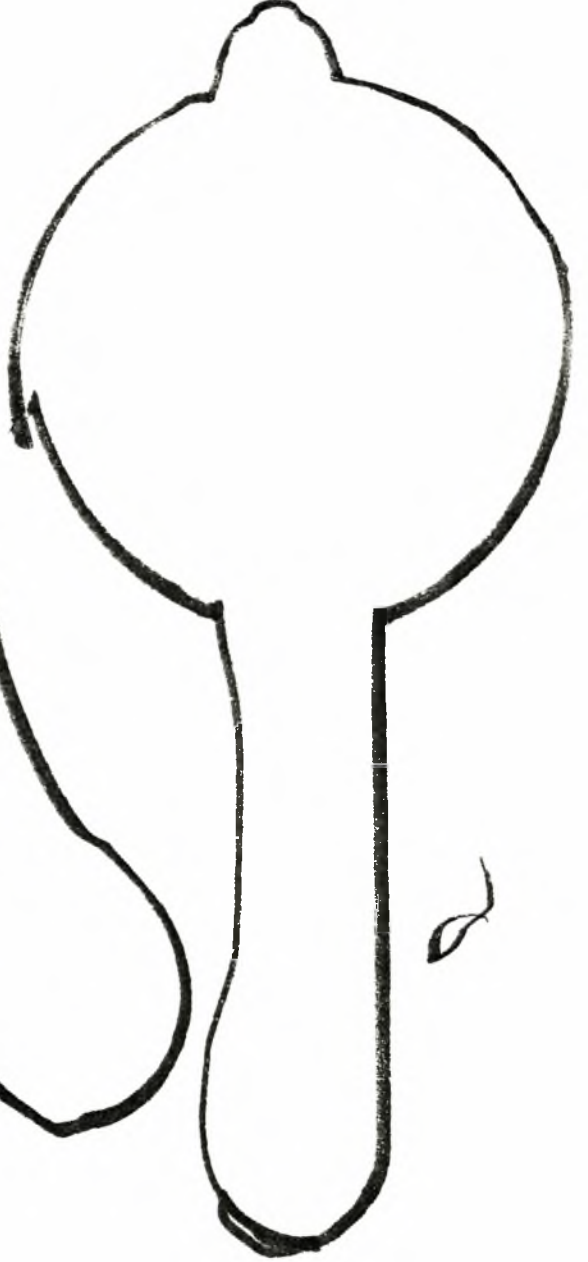

(ep'ic'ens)

(y'as'is'i)

(so'p'us'm'p'i)

Am pin 2 pms

(Köper)

(CP)

ANE=ANAA

(CD)

(con puzup)

VPSTINA

Koutakul

ΔΗΜΗΤΡΗΣ

5

500

ΚΟΥΤΑΚΛ

100

Σκδσμς

π.

π.

π.

Κοιτάξτε

ACQUA

MIKOLETTA

Kouti & Co

#N#N#
EIP#N#

Mapkard, pas

tia

Koutakr

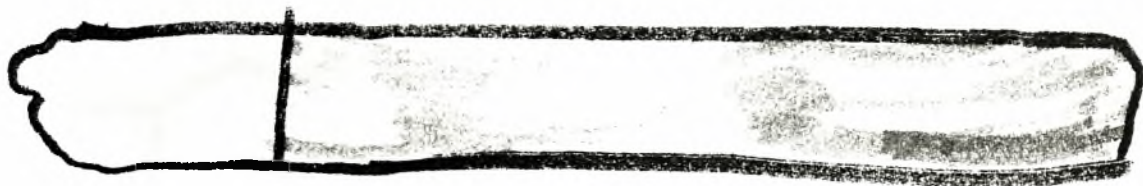

E N E N A

Mapka Sibpos

μαρτ.α.χ.

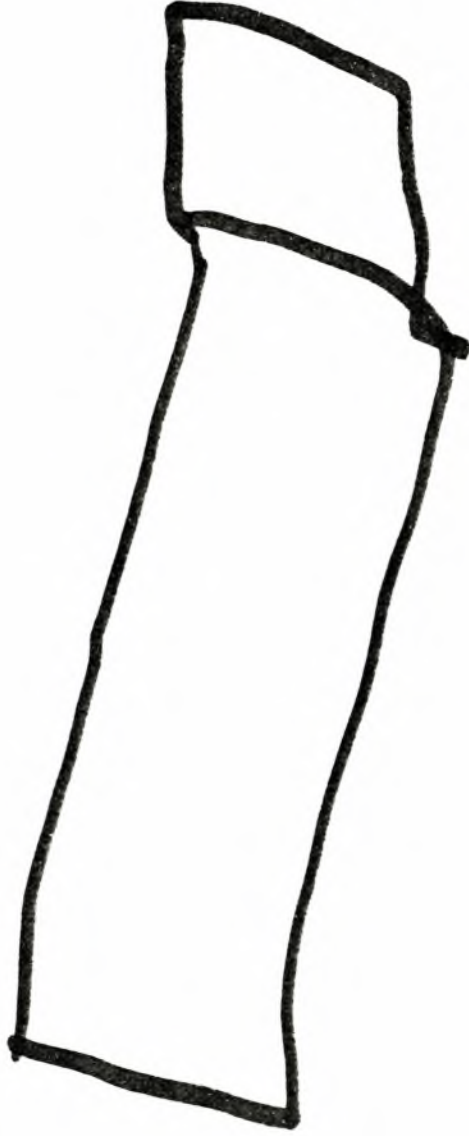
μαρτ.α.χ.α.χ.

Γιώργος

Μαρκασόπος

Mapka 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

